

Kolonyal Hava Polisliğinden “Teröre Karşı Savaş”ta Dronlara: Bir Devlet Terörizmi Biçimi Olarak Hava Gücü

Ömer Çona, Bağımsız Araştırmacı

ORCID: 0000-0001- 8277-105X

E-Posta: omercona@hotmail.com

Özet

Güvenlik ve terörizm çalışmalarında insansız hava araçlarına ilişkin analizler daha çok savaşın taktik ve stratejik değişimine olan etkisine odaklanmaktadır. Bu silahın yarattığı şiddetin “Teröre Karşı Savaş” gibi terörizmle mücadele kampanyalarında sivillere yönelik bir tür devlet terörü biçimi de olduğu literatürde yeterince tartışılmamıştır. Bunu ortaya koymak için makalede sömürge döneminde kolonyal hava polisliği misyonunu benimseyen erken dönem emperyal hava gücü ile ABD’nin Teröre Karşı Savaş’taki dron programının tarihsel-sosyolojik bir perspektiften karşılaştırılması yapılacaktır.

Makalede hava gücünün bir devlet terörizmi olarak tartışılmasının hareket noktası, sömürgeci şiddetin çağdaş terörizmle mücadele mekânlarında, insansız hava araçları marifetiyle isyan bastırmaya yönelik post-kolonyal bir devlet şiddeti olarak sürdürülmesinden ileri gelmektedir. Bu süreklilik, uygulanan şiddetin kolonyal ve post-kolonyal dönemde sivillere yönelik politik amaçlı bir pasifleştirme mantığı dâhilinde yürütüldüğünü kanıtlamayı gerekli kılar. Böylece dron şiddetinin sömürge geçmişinden miras kalan bir tür devlet terörizminin çağdaş yansıması olduğu ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Çalışma özeld Pakistan’ın Federal Aşiretler Bölgesi (FATA)’ni vaka incelemesi olarak ele alsın da esasen sömürge geçmişinin mirasını taşıyan çağdaş terörizmle mücadele alanlarının benzer niteliğine göndermeler yapmaktadır.

Makalenin birinci bölümünde hava gücünün gelişiminden özet olarak bahsedilecek ve sömürge döneminde uçakların ayaklanmalara karşı koymadaki tarihine değinilecektir. İkinci bölümde “Teröre Karşı Savaş” özelinde insansız hava araçlarının terörizmle mücadele araçları olarak kullanımı tartışması yapılacaktır. Makalenin üçüncü bölümünde, hava gücünün terörizmin bir aracı olarak değerlendirildiği kolonyal şiddet dönemi ile ABD’nin günümüzde Teröre Karşı Savaş’ta uyguladığı dron saldırıları arasında bir süreklilik ilişkisi kurulacaktır. Dördüncü bölümde ise her iki şiddet biçiminin sivillere yönelik devlet terörizminin bir yansıması olduğu ortaya konularak, dronların sömürge dönemi hava polisliğini miras edinen çağdaş bir hava gücü oluşu örneklendirilecektir.

Kolonyal hava gücü şiddeti ile dron saldırılarını bir süreklilik ilişkisi içerisinde karşılaştırmalı olarak değerlendirmek ve her iki şiddet biçimini devlet terörizmi meselesine bağlamak, güvenlik ve terörizm araştırmalarına eleştirel bir katkı imkânı sunacaktır. Bunun yanı sıra makalenin, devlet terörizmine yönelik olarak terörizm disiplindeki teorik ve vaka incelemelerinin noksanlığını bir ölçüde giderme iddiası bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsansız Hava Araçları, Teröre Karşı Savaş, Devlet Terörizmi, Sömürgecilik, Hava Gücü.

From Colonial Air Policing to Drones in the War on Terror: Air Power as a Form of State Terrorism

Abstract

Analyzes of unmanned aerial vehicles in security and terrorism studies mostly focus on the effect of this weapon on the tactical and strategic evolution of war. It is not sufficiently discussed in the literature that the violence generated by this weapon is also a form of state terrorism against civilians in counter-terrorism campaigns such as the "War on Terror". To demonstrate this, the article will compare the early imperial air power, which adopted the colonial air policing mission during the colonial era, with the drone program of US "War on Terror" from a historical-comparative perspective.

The starting point of discussing air power as a form of state terrorism in the article is the continuation of colonial violence as a post-colonial state violence aimed at suppressing rebellion through unmanned aerial vehicles in contemporary counter-terrorism venues. This continuity necessitates proving that the violence applied was carried out within a politically motivated logic of pacification against civilians in the colonial and post-colonial periods. Thus, it will be tried to reveal that drone violence is a contemporary reflection of a kind of state terrorism inherited from the colonial past. While the study specifically considers Pakistan's Federally Administered Tribal Areas (FATA) as a case study, it essentially refers to the similar nature of contemporary counter-terrorism areas that carry the legacy of its colonial past.

In the first part of the article, the development of air power will be briefly mentioned and the history of aircraft in counterinsurgency in the colonial period will be mentioned. In the second part, the discussion of the use of unmanned aerial vehicles as a means of combating terrorism will be discussed in the "War on Terror". In the third part of the article, a continuity relationship will be established between the colonial violence period, in which air power was considered as a tool of terrorism, and the drone attacks carried out by the USA today in the "War on Terror". In the fourth chapter, it will be demonstrated that both forms of violence are a reflection of state terrorism against civilians, and that drones are a contemporary air power inheriting colonial air policing will be exemplified.

Comparing colonial air force violence and drone attacks in a continuum and linking both forms of violence to the issue of state terrorism will provide a critical contribution to security and terrorism research. In addition, the article claims to make up a bit for the lack of theoretical and case studies in the discipline of terrorism with regard to state terrorism.

Keywords: Unmanned Aerial Vehicles, War on Terror, State Terrorism, Colonialism, Air Power.

Giriş

Otonom silah sistemleri yazınında özellikle insansız hava araçlarına (dronlar) yönelik analizlerin çoğuna hâkim olan şey teknolojiye duyulan fetişizm boyutundaki hayranlıktır (Andersson, 2019; Stahl, 2010: 52) (Tekno fetişizm ile ilgili iyi bir tartışma için bkz. Kurç, 2022). Dronların savaş ve terörizmle mücadelede kullanımlarına yönelik bu analizlerde, uygulanan şiddet biçiminin tarihselliğine yönelik dikkatlerden çok, onun savaşma biçimlerini değiştiren teknolojik yeniliğine odaklanılmaktadır (Kasapoğlu ve Kırdemir, 2018; Boyle, 2020). Dronları salt oyunun kurallarını değiştiren (*game changer*) bir askeri teknoloji olarak somutlaştıran strateji ve savunma çalışmalarına (Fowler, 2014; Mayer, 2015) meselenin etik yönünü dışlayan pozitivist hukuk çalışmaları eşlik etmektedir (Paust, 2010; 2011; Strawser, 2010). Son yıllarda sosyal bilimler disiplinlerinde konu üzerine yapılan tartışmalara fen bilimleri de dâhil olmuştur. Örneğin robot bilimi alanında çalışan bazı akademisyenler, otonom özellikli silah sistemlerinin konvansiyonel teknolojilere göre silahlı çatışmalarda daha az zayıta yol açarak, ortaya çıkan etik sorunların üstesinden geleceğine yönelik teorik çalışmalar ortaya atmıştır (Arkin, 2008; 2010).

Bu makale, askeri işlerde devrim (*revolution in military affairs*) meselesini yüceltenlerin, insansız hava araçları sistemlerini savaş ve askeri stratejiye dokunan sihirli bir değnek olarak gören perspektifinin ötesine geçerek, bu sistemin savaş alanlarının ötesindeki yankılarını araştırmayı ve böylece her türlü teknolojik determinizmi aşmayı hedeflemektedir. Bu yollardan biri de dron teknolojisini tarihselleştirmek, böylece silahın salt teknolojik yeniliğine odaklanmak yerine hava gücünün isyan bastırmaya yönelik tarihi rolüyle (Satia, 2014) karşılaştırmalı olarak ele almaktır. Bu çaba, emperyal dönemden günümüze süreklilik taşıyan devlet şiddeti biçimlerini de açığa çıkarmaya (Akhter, 2019: 69) ve güvenlik çalışmalarında insansız hava araçlarına yönelik araştırmaların ortodoksisine eleştirel bir meydan okumayı içerir.

Yine de konu hakkında eleştirel bir teoriye dayanan literatürün giderek genişlediğinin hakkını teslim etmek elzemdir (Schwarz, 2015; Grayson, 2016). Bu çalışmaların bir kısmında dronların kültürel ve tekno-görsel etkileri ele alınırken kapitalizm ve devlet şiddeti arasındaki tarihsel bağlantılara da dikkat çekilmiştir (Shaw, 2016a; Shaw, 2016b; Shaw, 2013; Neocleous, 2014; Wall, 2013). İnsansız hava araçlarının kullanımına yönelik eleştirilerin önemli bir kısmı meselenin etik ve hukuki yönüne odaklanmış (Aslam, 2011), bazıları ise terörizmle mücadelede ters tepen etkilerini tartışmıştır (Sluka, 2013; Zulaika, 2012). Bu çalışmaların sağladığı benzersiz katkılara rağmen akademisyenler -Priya Satia (2014)'nın da işaret ettiği üzere- hava gücünün erken dönem

kullanımlarıyla dronlar arasındaki sürekliliği göz ardı etmişlerdir. Dronlar hakkında sadece birkaç araştırmacı, emperyal tahakküm biçimleriyle günümüz arasında bağlantılar kurmayı düşünmüştür. Örneğin Mark Neocleous (2014)'un çalışması, dronların kolonyal dönemdeki hava polisliğinin bir devamı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Neocleous bir diğer çalışmasında (2013), hava gücü ve stratejik bombalama konusundaki ana akım çalışmaların, havadan bombalamanın 1945'e kadar bir polis gücü olarak kolonyal tahakkümün evrensel bir özelliği oluşunu görmezden geldiğini, ancak hava gücünün en başından itibaren büyük ölçüde polis kavramı etrafında şekillendiğine dikkat çekmiştir. Buna paralel olarak Tyler Wall (2016), dronları polis gücünün küreselleşmesi meselesi etrafında düşünmeyi teklif etmiştir. Keza Anderson, dron sistemlerinin Akdeniz'den Arizona'ya kadar Küresel Kuzey'i koruyan bir tekno-sınır gözcüsü olarak Batı'nın göçmenlere yönelik yönetişiminin bir parçası olarak eleştirmektedir (Andersson, 2019).

Bunlara ek olarak "Terörizm Üzerine Eleştirel Çalışmalar" (Critical Studies on Terrorism) dergisinin ilgili özel sayısında pek çok akademisyen (Afxentiou, 2018; Blakeley, 2018; Espinoza, 2018) konuya ilgi göstermiş olsa da meseleye yerli literatürde şu ana kadar değinilmemesi dikkat çekicidir. Yabancı literatürde Ommisi (1990), Killingray (1984) ve Hippler (2017) gibi yazarlar, hava gücünün erken dönemdeki polislik uygulamalarını ayrıntılı bir biçimde belgelese de havadan bombalamaya yönelik anlayışımız genel olarak stratejiyle ilgilenen askeri tarihçiler (Biddle, 2019; Van Creveld, Canby ve Brower, 1994; Buckley, 1998) tarafından şekillendirilmiştir. Bu bakımdan Derek Gregory (2014)'nin de belirttiği gibi, bombardımanların kültürel tarihini ve ürettiği siyaseti anlamak için daha fazlasına ihtiyacımız var. Öyleyse erken dönem hava gücü ile dron saldırılarını bir süreklilik ilişkisi içerisinde karşılaştırmalı olarak değerlendirmek ve her iki şiddet biçimini devlet terörizmi meselesine bağlamak, güvenlik ve terörizm araştırmalarına eleştirel bir katkı sağlamak için gereklidir.

Kolonyal dönemdeki hava gücü şiddeti ile Teröre Karşı Savaş'taki dron programını bir süreklilik içinde düşünerek her ikisini devlet terörizmi bağlamında kavramsallaştırmak için tartışılması gereken öncelikli konu ise hangi şiddet biçimlerinin terörizm anlamına geldiği meselesidir. Bu noktada siyasal şiddetin yukarıdan aşağıya biçimi olan devlet terörizmi¹ konusuna değinmek elzemdir.

Devlet terörizmi kavramı, devletlerin korumakla yükümlü olduğu bireyleri daha geniş bir kitleye mesaj vermek için kasıtlı olarak hedef almasını içerir. Bir başka ifadeyle devlet terörizmi, daha geniş bir izleyici kitlesinde korku uyandırmak için bir kişi veya grubun devlet eliyle yasa dışı olarak ortadan kaldırılmasıdır

(Blakeley, 2010: 15-18). Uluslararası Af Örgütü devlet terörünün temel biçimlerini keyfi gözaltı, hukuksuz yargılama, işkence, siyasi cinayet ve yargısız infaz olarak tanımlamıştır (Amnesty International Annual Report, 1993).

Devlet şiddeti esasen yeni bir olgu değildir. Tarih boyunca mağdurun ötesinde bir izleyici kitlesine korku aşımak ya da toplumu siyasi elitlerin gündemine uymaya zorlamak için kullanılmagelmiştir (Blakeley ve Raphael, 2016: 340). Yüzyıllardır güçlü devletlerin emperyal ve neo-emperyal projelerinin merkezi bir enstrümanı olan devlet şiddeti, toplumlari kontrol altında tutmak, isyanlari bastırmak ve sömürgelerdeki iktisadi kaynaklari korumak gibi nedenlerden ötürü uygulanmış ve bu sistematik şiddetten hayatını kaybeden insanların sayısı milyonlari bulmuştur (Jackson, Murphy ve Poynting, 2009:1). Blakeley ve Raphael (2016), devlet terörizmini, sömürgeci Avrupalı güçlerin erken dönem kolonileştirme süreçlerine kadar takip edilebilecek bir dış politika uygulaması olduğunu vurgulamıştır. Nitekim Avrupalı sömürgeci güçlerin, 16.yy'dan itibaren imparatorluklarının çıkarlarını korumak/ sürdürmek ve kolonilerdeki bağımsızlık hareketlerini engellemeye çalışmak için şiddete başvurduğu bilinmektedir (Blakeley, 2007; Blakeley, 2009).

Dolayısıyla terörizm, Avrupalı sömürgeci güçler tarafından sömürgelerini kolonileştirirken ve denetlerken yaygın bir şiddet biçimi olarak kullanılmıştır. Bunlar çoğunlukla yerel nüfusa boyun eğdirmek, kitlesel köleleştirmeyi ve zorla çalıştırmayı içermektedir (Blakeley, 2018: 326). Bu bakımdan Teröre Karşı Savaş'tan önce de Batı'nın terörizme karışmasının uzun ama genel olarak göz ardı edilen bir tarihi olduğu hatırlanmalıdır. Nitekim İngiltere, Fransa, Almanya, Portekiz ve ABD gibi sömürgeci güçler tarafından devlet terörünün dünyanın birçok ülkesinde bir yönetim ve sosyal kontrol biçimi olarak yaygın biçimde kullanılması bunun örneklerini temsil etmektedir (Atiles-Osoria, 2016: 227; Jackson, 2008). Blakeley'in gösterdiği gibi işkence, evlerin ve mülklerin yıkılması, gıda kontrolleri, nüfusun yerinden edilmesi, hava bombardımanları, sistematik toplu katliamlar devlet terörünün en önemli örneklerini teşkil eder (Blakeley, 2018).

O halde dronlarla gerçekleştirilen saldırıları bir devlet terörü biçimi olarak kavramsallaştırmak için, Britanya gibi sömürgeci güçlerin emperyal hava gücünü kullanma biçimleri ile ABD'nin neo-emperyal Teröre Karşı Savaş stratejisi arasında benzerlikler kurmak gereklidir. Devlet terörizmini sömürgeci dönemde aramak, devlet şiddetinin siyasi amaçlı kullanımlarına ve şiddetin baskıcı bir biçimde araçsallaştırıldığına ışık tutmak gibi bir dizi analize yardımcı olacaktır (Atiles-Osoria, 2016).

Dolayısıyla makalede hava gücünün terörizmin bir aracı olarak değerlendirildiği kolonyal şiddet dönemi ile ABD'nin günümüzde Teröre Karşı Savaş'ta uyguladığı dron saldırıları arasında bir süreklilik ilişkisi kurularak, her ikisinin de devlet terörizmi bağlamında değerlendirilebileceği öne sürülmektedir. Zira Britanya'nın bir asır önce sömürgelerini denetlemek maksadıyla kolonyal nüfusu kontrol etmek, politik ekonomiyi yeniden yapılandırmak ve hâkimiyet kurmak için hava gücünü kullanması (Neocleous, 2014) ile insansız hava araçlarının günümüzdeki kullanımları arasında pek çok benzerlik var. Öyle ki Shala Cachelin (2021: 443)'in de dikkat çektiği gibi ABD'nin dron programı, sömürge döneminin uygulamalarıyla paralellikler çizmekte ve belirli irksallaştırılmış güç yapılarını yeniden üretmeye devam etmektedir. Bir başka ifadeyle ABD'nin dron programı kökenleri ırkçı ve Oryantalist söylemlere dayanan bir tür devlet şiddeti olup emperyal dönemdeki hava gücünün çağdaş bir tezahürünü simgelemektedir. Devlet şiddetinin sömürge kökenlerine dikkat çekmek (Akhter, 2019: 72) ve dron saldırıları ile hava gücünün erken dönemdeki vizyonu arasında bağlantılar yakalamak için dronların da bir tür hava gücü olarak düşünülmesi gereklidir. Böylece erken dönem sömürge hava gücü ile dronlar arasında bağ kurmak ve her ikisini tarihsel sosyolojik açıdan karşılaştırmak mümkün hale gelir. Dronları kolonyal hava gücü teknolojisinin son bir örneği olarak konumlandırmak ise, küresel ölçekte asimetrik şiddet, otoriter kontrol ve düzen politikalarını ön plana çıkarmaya imkân sağlar (Akhter, 2019: 73). Bu durum makaleyi her iki teknolojiyi, sivillere yönelik bir tür devlet terörizmi tartışması altında incelemeye yöneltmiştir. Devlet terörizminin teorik ve vaka analizi olarak yerli literatürde son derece sınırlı bir biçimde çalışılmış olması (Koncağül, 2021; Çona, 2022); Yetgin ve Baştuğ, 2021) makalenin literatüre yapmayı umduğu katkının hareket noktasıdır.

Buradan hareketle makale, şu anda bağlantısız kalan üç farklı literatür dizisini (Teröre Karşı Savaş'ta dron saldırıları, kolonyal hava saldırıları ve devlet terörizmi) birleştirerek yeni bir analize katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Özetle argümanım, yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan hava gücünün, devletlerin sistematik olarak terörizm uygulamalarına girişme kapasitesinin erken bir örneği olduğunu ve Teröre Karşı Savaş'ta ABD'nin dron saldırılarının kolonyal hava gücü polisliğine dayalı şiddet biçimleriyle belirli benzerlikler ve süreklilikler taşıdığı üzerinedir.

Tarihsel sosyolojiye dayalı bu karşılaştırmalı yaklaşım, hava gücünün kolonyal dönemdeki polislik mantığını Teröre Karşı Savaş özelinde dron saldırıları ile bağdaştırarak, çağdaş askeri düşüncede sıkça üzerinde durulan "savaşın dönüşümü" meselesine salt teknolojik gelişim olarak yaklaşan bakış açılarını

aşmayı sağlar. Zira dronlar hava kuvvetlerinin ve polis gücünün uzun süredir nasıl müttefik olduğunun çağdaş bir örneğidir ve her ikisini harekete geçiren şey güvenlik ve pasifleştirme mantığıdır (Wall, 2013: 32). Nitekim Mark Neocleous (2014)'un öne sürdüğü gibi, dronları savaş gücü ve polis gücünün birleştiği bir tahakküm biçimi olarak düşünmek, ayaklanmalara karşı koyma, sömürge işgali ve örtülü operasyonları bir arada düşünmemize yönelik bir alan açmaktadır. Keza Kaplan ve Miller (2019: 420-421)'ın önerdiği gibi, dronları bir atmosferik polislik mantığı içinde savaş ve polis erkinin birleştiği bir operasyon modu olarak anlamak, sömürge karşıtı ulusal kurtuluş hareketlerinden günümüzdeki kontrol ve baskı rejimlerine kadar çeşitli tarihsel olguları bağdaştırmaya imkân verir.

Geniş tutulan bu giriş bölümüne müteakip, makalenin birinci bölümde kolonyal hava polisliğinin mantığına ve uygulamalarına genel bir çerçeveden göz attıktan sonra ikinci bölümde Teröre Karşı Savaş'ta dron saldırılarına eğiliyorum. Üçüncü bölümde, kolonyal hava polisliği ile Teröre Karşı Savaş'ta dron programının benzer niteliklerini ve sürekliliklerini tartıştıktan sonra son bölümde her ikisinin bir tür devlet terörizmi olduğu iddiasını örnekler üzerinden sunmaya çalışıyorum.

Kolonyal Hava Polisliği

Hava gücünün tarihi, 1911'de Libya'da patlak veren İtalya-Osmanlı Devleti savaşına kadar uzanmaktadır (Killingray, 1984: 429). Bu savaş tarihte bilinen ilk hava bombardımanı girişimine sahne olmuştur (Hippler, 2017; Lindqvist, 2009). Bu savaşın ardından Fransızların 1912-1914 yılları arasında Fas'ı işgal ederken keşif ve bombalama için uçak kullandığı kayıt altına alınmıştır (Killingray, 1984: 429). Böylece uçaklar giderek savaş alanlarında görünürlüklerini artıran bir kuvvet çarpanı haline almıştır. I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde uçak teknolojisinde önemli gelişmeler kaydedilmiş olsa da savaş patlak verdiğinde henüz hava gücüne dayalı bir doktrin ortaya konulamadığından (Hippler, 2017: 34) stratejik olarak hava kuvvetlerinden savaşı etkileyen doğrudan bir sonuç almak mümkün olamamıştır. Yine de uçakların başlangıçta temel görevi olan topçu atışlarının gözetlenmesi ve keşif harekâtlarına, savaşın ilerleyen safhalarında stratejik bombardımanların eklenmesi önemli bir gelişmedir. Dahası 1915'te Almanların pervanenin arasından ateş edebilen uçakları üretmesiyle de sistematik hava muharebeleri dönemi başlaması hava gücü için önemli bir gelişmedir (Akad, 1992: 116). Uçakların kullanımında başlangıçta her ne kadar hava şartları birtakım olumsuzluklar doğursa da savaşın sonlarına doğru bu zorluklar aşılmış, hatta hava indirme harekâtlarına yönelik ilk planlamalar yapılmaya başlanmıştır (Yalçınkaya, 2008: 187). Ancak tekrar etmek gerekirse, yine de I. Dünya Savaşı'nda stratejik ve taktik açıdan uçakların muharebede oynayabileceği rol

konusunda bir fikir birliği oluşmamıştır. Zira savaş boyunca kısa menzillerle sınırlı olmak üzere muharebe alanının keşfinde kullanılan uçakların, hava bombardımanlarında kullanılmalarına ilişkin potansiyelleri konusunda ciddi fikir ayrılıkları mevcuttur. Tüm bunlara rağmen uçaklar, stratejik bombalamalarda sınırlı da olsa kullanılmış, bu sınırlı deneyim gelecekteki savaşlar açısından orduların vizyonunu genişletmiştir (Biddle, 2002: 67).

Savaşın sonunda ise hava g¼c¼, s¼m¼rge toplumlarını kontrol ve pasifize etmek için emperyal bir hava polisliği kimliğine b¼r¼nm¼řt¼r (Afxentiou, 2018: 301). Bunda s¼m¼rgeci g¼c¼lerin savaş sonrası yeni edindiği kolonilerin, isyan ve ayaklanmalara sahne olması etkili olmuştur. Oyle ki bu yerlerdeki bazı isyanlar tam oľekli savaşlara d¼n¼řm¼řt¼r. Orneğin İngilizler için en ciddi huzursuzluk b¼lgeleri Mezopotamya, Hindistan'ın Kuzey-Batı sınırı, Filistin ve Aden olurken, s¼m¼rge Afrika'sında ise Sudan ve Somali'de k¼c¼k oľekli ve kısa s¼reli isyanlar ortaya çıkmıştır (Killingray, 1984: 429).

Bu b¼lgelerdeki ayaklanmaları bastırmak için uçakları ter¼rizmin bir aracı olarak g¼ren erken d¼nem hava g¼c¼ teorisyenleri Irak, Somali, Suriye, Yemen, Hindistan gibi eski ve yeni s¼m¼rge alanlarında havadan bombalamayı hava g¼c¼n¼n merkezi bir unsuru olarak kullanmayı onermiştir (Killingray, 1984: 432, 442). B¼ylelikle hava g¼c¼, kolonilerde isyancılara y¼nelik hızlı ve g¼c¼l¼ saldırılarla korku uyandırmaya dayalı bir ęeřit "ayaklanmaya karşı koyma" doktrini olarak merkezileşmiştir (Air Power Doctrine: AP3000, 1999). Nitekim uçaklar hareket kabiliyetleri ve hızları sayesinde genellikle hafif silahlı ve savunmasız olan direnişçilere karşı şiddetli bir ceza aracı rol¼ oynamıştır (Killingray, 1984: 431). ę¼nk¼ uçaklar, isyancı aşiretlerin kararg¼hlarına ya da k¼ylerine hızlı bir şekilde ulaşıp, daha hantal olan kara birliklerine oranla daha ucuz ve daha etkili saldırılar yapabilme niteliğine sahiptir (Corum, 2000: 65).

B¼ylece erken d¼nem havadan bombalama kampanyaları, s¼m¼rge y¼netimlerine karşı herhangi bir isyan ve direniş olasılığını uçaklar aracılığıyla derhal ortadan kaldırmayı amağlamıştır (Neocleous, 2013: 582). Orneğin 1916'da T¼rkleri desteklediğini ağıklayan Darfur Sultanı Ali Dinar'ın isyanını hava g¼c¼ ile bastıran İngilizler, 1919'da Bedevi ayaklanmacıları havadan bombalayarak Nil Deltası'ndaki asi grupları dağıtmıştır. B¼ylece kırsal ve ę¼l b¼lgelerindeki uzak ve geniş arazilerde geręekleřtirilen hava operasyonları, s¼m¼rgecilere k¼c¼k savaşlarda uğağın değerini kanıtlamıştır (Killingray, 1984: 431). Aynı yıl Afganistan'da Kabil ve Celalabad'ın, 1920'de ise Somali'nin havadan bombalanması hava g¼c¼n¼n ¼st¼nl¼đ¼n¼n diğer tezah¼rleridir (Lindqvist, 2009).

Ancak hava gücünün kolonyal hava polisliğine dönüşmesindeki asıl değişim hem el değmemiş kaynakları hem de Hindistan'a güvenli bir rota sunması açısından jeopolitik bir alan olan Irak'ta gerçekleşmiştir (Neocleous, 2013: 581). Nitekim 1920'de Irak'ta büyük bir ayaklanma ile karşı karşıya kalan Britanya İmparatorluğu, isyancıları ezmek için hava gücünü kullanarak üstünlüğünü ortaya koymuştur. İngiliz iletişim hatlarına saldıran, ağır vergileri ödemeyi reddeden veya isyancıları barındıran pek çok kabile ve köy, hava polisi marifetiyle teslim olmaya ve baş eğmeye zorlanmıştır (Satia, 2014: 6). Irak gibi sömürgelerde mahsullerin yakılmasından, çiftlik hayvanlarının öldürülmesine, tarımsal üretimin engellenmesinden kaynakların yok edilmesine kadar hava polisliği, sömürge tebaasının üretim biçimlerini ve geçimlerini ortadan kaldırarak imparatorluk yönetiminden olası çıkış yollarını kapatmaya yönelik bir şiddet biçimi olarak tasarlanmıştır (Neocleous, 2014: 221). Öyle ki tekrar eden bombalamalar, isyancı kabilelerin köylerden sürülmesine neden olmuş, onları kaynaklarından uzaklaştırarak tarım ve hayvancılık faaliyetlerini felç etmiştir. Nihayetinde geçim sıkıntısına mahkûm edilen ve temel ihtiyaç maddelerinden mahrum kalan kabile reisleri çözümü itaat etmekte bulmuştur (Ommisi, 1990: 155-156). Nihayetinde İngilizler, Irak'ta isyan eden aşiretleri havadan bombalamalarla yola getirdiğinde, hava gücünü sömürgelerdeki tüm rahatsızlıklar için her derde deva bir silah olarak görmeye başlamışlardır (Satia, 2014: 4).

Dahası sömürgelerdeki savaş, doğru dürüst bir askeri teşkilata sahip olmayan ve hava taarruzlarına karşı hiçbir savunma geliştiremeyen isyancıların uçaklara karşı koyamayacağını, dolayısıyla da hava kuvvetlerinin kolonilerde tek başına zafer kazanabileceğine yönelik bir düşüncenin doğmasına yol açmıştır (Buckley, 1998: 106). Bunun sonucunda bir ülkeyi tek başına hava gücüyle işgal etme ve pasifleştirme fikrinin, hava gücü teorisyenlerinin ilgisini çektiğine değinmek gerekir (Corum, 2000: 62).

Irak örneğine tekrar dönecek olursak, hava gücünün en önemli niteliği, sorun çıkaran direniş gruplarını psikolojik olarak etkileyerek niyetlerinde bir davranış değişikliği meydana getirmektir. Bir başka deyişle hava gücü, kolonyal düzene boyun eğdirmek için sömürgeleştirilenlerin siyasi yönelimleri üzerinde bir etki yaratmayı amaçlamıştır (Neocleous, 2013: 584). Bu bakımdan kolonilerdeki hava harekâtında, maddi hasardan ziyade kabilelerin sürekli olarak saldırı tehdidi altında yaşamalarının amaçlandığı ve bunun sonucunda günlük hayatın ve moralin alt üst olması hedeflenerek önleyici bir polislik mantığının güdüldüğü görülmektedir (Neocleous, 2013). Nitekim Britanya Genelkurmay Başkanı Feld Mareşal Henry Wilson, Irak gibi yeni sömürgeleştirilmiş bölgelerde hava

gücünü “bir propaganda veya terörizm aracı” olarak telakki etmiştir (Ommisi, 1990: 28). Bu noktada Campbell Munro (2015: 125)’nun da işaret ettiği gibi, yukarıdan emperyal kontrolün merkezinde, iki savaş arasında geliştirilen ve “barbar” “yönetilemez yerliler”i disipline etmek için konuşlandırılan hava polisliği uygulaması vardır (MacMillan, 2023: 250).

Hava gücünün bir diğer niteliği gözetleme aracı olarak kullanılmasından ileri gelmektedir (Neocleous, 2013: 583). Uçakların yaptığı gözetleme köylerin, kasabaların ve sokakların incelenerek daha iyi denetlenmelerini sağladığından saf bir kontrgerilla mantığına sahiptir. Bu yönüyle havadan işgal ve gözetleme, araziye “bilinir” hale getirerek Batı’nın Şark’a ilişkin bilgisini nasıl inşa ettiğini, böylece Batı için bir üstünlük sağlayan yaşam hiyerarşilerinin düzenlenmesinde rol oynadığını göstermesi açısından da önemlidir (Agius, 2017: 374; Said, 1999).

Sonuç olarak sömürgeleri olan her devlet, sömürgelerini güvence altına almaya çalışırken uçakların gücünün vazgeçilmez olduğunu kısa sürede anlamıştır. Hava gücünün önleyici polislik görevi ise, “uygarlığın güvenliğine” tehdit oluşturan “düzensizliği” daha ortaya çıkmadan boğmanın yanı sıra yeni bir düzen inşa etmeye dayanır (Neocleous, 2013: 582).

Teröre Karşı Savaş’ta ABD’nin Dron Programı

ABD Savunma Bakanlığı dronları “insan tarafından kontrol edilmeyen ve uzaktan kumanda ya da otonom programla uçuş yapabilen hava araçları” olarak tanımlamaktadır (United States Department of Defense, 2010). Dronlar hem insanları gözetlemeyi hem de bombalamayı mümkün kılarken, bu makineleri kullanan pilotlar ise binlerce kilometre uzakta, bedensel zararlardan bağışık kalmaktadır (Wilcox, 2015: 1). Bu noktada askeri teknolojinin gelişiminin, devletlerin kendi savaşçılarına yönelik ölüm riskini azaltırken, uyguladığı şiddetin ölümcüllüğünü artırmasına ilişkin olduğuna dikkat çeken Neocleous (2013: 588)’a hak vermek gereklidir. Zira dronlar sayesinde ortaya çıkan durum, silah teknolojisinin tüm tarihine ilham veren eski bir arzunun gerçekleştirilmesi, yani düşmanın saldırı başlatmadan önce belli bir mesafeden vurulabilmesinin mümkün hale gelişidir (Chamayou, 2015: 12). Bu bakımdan terörizmle mücadelede ve savaşlarda dronların kullanımı bir yandan savaş uçakları veya helikopterlerden daha az maliyetli olmakla birlikte diğer yandan kara birliklerinin karşılaşacağı zayıyata göre de son derece güvenli bir savaşma biçimi sunmaktadır (Sandvik, 2015: 76). Bu bağlamda özellikle liberal devletler için dronlar hem ontolojik bir güvenlik duygusu sağlar hem de liberal savaş teorileri ile uyumludur. Çünkü tali hasarlardan kaçınan ve askeri personeli işgal maliyeti olmadan koruyan kesin ve etik silahlar olarak kabul edilirler (Agius, 2017: 370).

Gerçekten de silahlı insansız hava araçlarının bütün dünyada çoğalması, bu teknolojinin kesin, hassas ve sonuç alıcı silahlar olduğuna yönelik sarsılmaz bir inanç ile fetişleştirilmesiyle sonuçlanmıştır (Shaw ve Akhter, 2012: 1495). Öyle ki ABD dış politika yapıcıları arasındaki genel kabul, dronların hassas saldırılara olanak tanıdığı ve dolayısıyla ikincil hasarı sınırladığı yönündedir (Blakeley, 2018: 321; Cachelin, 2021: 443). Ancak Teröre Karşı Savaş örneğinde de görüldüğü gibi, öldürme oranı her militan için 50 sivil olan dronlar, yüzde 98 hata payıyla hassas bir silah olarak görülemez (Sluka, 2013: 27). Dahası dronların kullanımını meşrulaştırmak için çizilen bu siyasi çerçeveye meydan okuyan artan sayıda eleştirmen, dron savaşının doğasında var olan asimetriden ve bu türden istihbarat toplamanın kusurlu temellerinden, sivilleri düşmanlardan ayırma hassasiyetinin ve hedeflemenin zorluklarına kadar birçok paradoks ve ikilemi ortaya koymuştur (Espinoza ve Afxentiou, 2018: 296). Buna rağmen dron savaşının önde gelen savunucuları, hedefli öldürmenin yirmi birinci yüzyılda düşmanla savaşmanın en iyi yolu olduğunu öne sürmüşlerdir. Öyle ki Eski CIA direktörü Leon Panetta (2009: 13) dronların “şehirdeki tek oyun” olduğunu dile getirdiği kötü şöhretli demeci bu yaklaşımı simgeler. Teröre Karşı Savaş’taki ayaklanmaya karşı koyma doktrinin adil savaş teorisiyle mezcedildiği hedefli öldürme stratejisi böylece dron figürünü, Batılı rasyonel aktörlerin ölçülü bir silahı olarak çerçevelemiştir (Schwarz, 2018: 394).

Böylece dronlar 11 Eylül sonrası Teröre Karşı Savaş’ta hem Bush hem de Obama yönetimlerinin hedefli suikast stratejisinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Grondin, 2012: 191). Hatta Obama döneminde işkence ve Guantanamo’nun yerini alan dron programı, “yakalamak yerine öldürmeye” doğru evrilen terörle mücadele politikasını da simgelemektedir (Chamayou, 2015: 12-14). Öyle ki dronlar, terörle mücadele adı altında Amerikan yaşamlarını güvence altına almada hayati bir silah olarak görülmüş ve dron kampanyalarına verilen destek vatanseverliği, ona muhalefet ise kişinin ABD karşıtı olarak etiketlenmesine neden olmuştur (Ahmed, 2013: 2) Der Derian (2009)’ın erdemli savaş teorisinde eleştirdiği, devasa ve genişleyen bir “askeri-endüstriyel-medya-eğlence” ağının, silah sanayii kolunda popülerleşen dron teknolojisi, böylece vatanseverlik anlatıları ile çerçeve lenerek Teröre Karşı Savaş’ı tek başına kazanabilecek silahlar olarak sunulmuştur.

ABD Terörizme Karşı Savaş’ta ilk silahlı insansız hava aracı saldırılarını 2001’de Kandahar’da gerçekleştirmiştir (The Atlantic, 2015). Afrika topraklarında ise bilinen ilk dron saldırısı, 2007 yılında ABD tarafından Somalî’deki El Şebab örgütüne karşı gerçekleştirilmiştir. Günümüzde bu tür terörizmle mücadele misyonları için ABD, İngiltere ve Fransa’nın Çad, Libya, Mali, Nijer ve Somali

gibi ülkelerde dron üsleri vardır (Sandvik, 2015: 84). Dronların savaş, terörizmle mücadele ve iç karışıklıkları bastırmak adına dünya genelindeki artışı bir yandan merkez ve çevre arasında bir hiyerarşi üretirken diğer yandan çevre ülkelerin içerisinde de periferiler üretmektedir (Akhter, 2019). Örneğin Etiyopya gibi çevredeki ülkelerin, ayaklanmaları insansız hava araçları ile bastırmaya çalışması bunun en belirgin örneklerindedir. Dahası dron saldırılarının bu tür isyan bastırma harekâtlarındaki rolleri sivil alanlara yayılmakta ve insan güvenliği olumsuz etkilemektedir.

Teröre Karşı Savaş'ta ise dron saldırıları Afganistan'ın yanı sıra Yemen, Pakistan ve Somali gibi resmi bir savaş alanı olmayan ülkelere bile yayılmıştır (Ahmed, 2013; Scahill, 2013). Dronların kullanımı her ne kadar başlangıçta yalnızca El Kaide ile bağlantılı hedeflere yönelik olsa da "Askeri Güç Kullanma Yetkisi" *Authorization for Use of Military Force*² (AUMF)'nde yer alan kuvvet kullanmaya yönelik ifadelerin müphemliği, saldırıların hedefini bu süreçte belirsizleştirmeye yöneltmiştir. Böylece resmi olarak bilinen terörizm şüphelilerine yönelik saldırılardan, kimliği belirlenemeyen, şüpheli davranışlara veya belirli bir yaşam şematğine uygun kimselere yönelik saldırılara doğru bir sapma gözlemlenmiştir. Bu, Bush yönetiminin insansız hava araçları programındaki en önemli kırılma noktasıdır (Cachelin, 2021: 446) ve dahası Obama döneminde şiddeti artarak devam edecek bir biyopolitik mekanizma haline gelmiştir. Bu bakımdan ABD'nin "Teröre Karşı Savaş"ta insansız hava araçları programı, bir harp silahından daha fazlası olarak, hedeflenen öznelerin bedenleri üzerinde biyopolitik bir güç tekniği olarak da yorumlanmalıdır (Schippers, 2021: 443).

O halde dronlar silahla donanmış uçan bir askeri araçtan daha fazlası olarak anlaşılmalıdır. Zira dronlar hedeflediği özneleri veriler haline getiren bir güç teknolojisi olarak biyopolitik bir platformdur (Schippers, 2021; Wilcox, 2015). Bu mekanizmada bedenler gözetlenecek, takip edilecek, yakalanacak ve öldürülecek şeyler haline getirilir. Bu yönüyle insan bedenlerini basit algoritmalara dönüştüren dron programı, masum sivilleri savaşçılarla, kadın ve çocukları aranan terörist liderlerle bir tutan sorunlu bir yaklaşımı teşvik eder (Wall ve Monahan, 2011: 243, 246, 247).

Öyleyse belirli yaşam biçimlerinin düzenlenmesi ve nüfusun yönetilmesi meselesi ile iktidarın boyun eğdirme ilişkilerinin üretilebileceği yolları simgelemesi açısından biyopolitika tartışmalarını (Foucault, 2003) dron gözetimi ve saldırıları ile bağdaştırmak önemlidir (Schippers, 2021). Zira Teröre Karşı Savaş'ta dronların kullanımı, kimin "öteki", "terörist", "yasa dışı" olduğunu belirleme açısından bir "hakikat rejimi" oluşturmaktadır (Barrinha

ve da Mota, 2016: 260). Nitekim Allinson (2015: 119-120)'ın işaret ettiği üzere dronlar, değerli yaşamlar ile yaşama layık olmayan boyun eğdirilmiş toplumlar arasında bir ayırım çizgisi çekmektedir. Bu durum ayrıca küresel kuzeydeki güvenceli yaşamlar ile küresel güneydeki güvencesiz yaşamlar arasındaki ayırımın radikalleşerek, ikincisinin birincisinin güvenlik endişelerine maruz kalışını temsil etmektedir (Barrinha ve da Mota, 2016: 253). Sonuç olarak ABD nüfusunu terörizm riskinden korumak için uygulanan dron programı, yaşamın devam etmesi için belirli kişilerin öldürülmesi gerektiği mantığına içkin bir egemen iktidar uygulaması olduğundan, biyopolitika ile yakından ilişkilidir (Kordela, 2016; Allinson, 2015; Wilcox, 2015; Wall, 2016). Dördüncü bölümde kısmen tartışılacağı üzere FATA gibi alanlar küresel ölçekteki bu yönetişi empoze etmek adına nüfusu kontrol teknikleri yoluyla ayırıştırmaya odaklanan biyopolitik gücün uygulama alanları olarak ortaya çıkmıştır.

Dron teknolojisinin yarattığı bir diğer sorun ise insanlı uçaklara göre havada daha uzun süre kalabilmeleri, böylece operasyon yapılan hava sahasını dolayısıyla da ilgili ülkenin egemenliği kalıcı olarak işgal ve ihlâl etmelerinden ileri gelmektedir (Munro, 2015: 128). Bu noktada Chris Agius (2017: 370)'un da belirttiği gibi dron saldırılarıyla gerçekleştirilen hedefli suikastlar, bir yandan savaşın doğasını değiştirirken fiziksel işgali de gereksiz hale getirip geleneksel Vestfalyan sınır olgusunu da keyfi bir biçime sokmaktadır. Bir başka ifadeyle ABD'nin dron programı fiziki işgale eş değer yeni bir emperyalizm biçimi üretmektedir. Bununla paralel olarak Barrinha ve da Mota (2016: 253), dronların müdahale eden ile müdahale edilen devletler arasında radikal bir ayırışmayı ortaya çıkaran, yeni güvenlik sorunları ürettiğini dile getirmiştir. Roger Stahl (2013: 659)'a göre de günümüzde dronlar Batılı güçlerin dünyanın geri kalanıyla arasındaki güç ilişkisini sürdürmek için kullandığı bir tahakküm aracı haline gelmiştir.

Dronlar ayrıca, dünyayı barbar-medeni, iyi-kötü ve gelişmiş-az gelişmiş söylemlerine bölen uzun bir imparatorluk vizyonunun tarihselliği içinde düşünülmelidir (Stahl, 2013: 663). Nitekim Chamayou (2015: 95), dronları hafızasını kaybetmiş bir post-kolonyal şiddet silahı olarak tanımlamaktadır. Kolonyal hava polisliği döneminde hava gücü teorisyenlerinin sömürgelerdeki insanları tanımladığı ırkçı tasvirler ile dron pilotlarının gözetimi altındaki insanlara yönelik oryantalist yaklaşımlar bu benzerliğin sadece bir yönüdür. Buradan hareketle dronların bariz biçimde erken dönem hava gücünün sömürge karakterini miras edindiğine yönelik bir bağlam ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan kolonyal hava polisliğinin ayaklanmalara karşı koyma namına havadan bombalama uygulamalarıyla, çağdaş Teröre Karşı Savaş'taki ABD'nin dron programının karşılaştırmalı biçimde ele alınması gereklidir.

Kolonyal Hava Polisliği Uygulamaları ile Teröre Karşı Savaş'ta Dron Saldırılarının Benzerlikleri

Dronların bir çeşit hava gücü olması onların sömürgeci karakterini ortaya koymak adına önemlidir. Dronları kolonyal hava gücü teknolojisinin yeni bir örneği olarak konumlandırmak, küresel ölçekte devam eden Teröre Karşı Savaş ile ilgili bağlantılar yakalamak için son derece faydalı bir analitik çerçeve sağlar. Zira dron programı sömürgeci şiddetin nüfus kontrol ve yönetim biçimlerine kadar izleri sürülebilir kolonyal hava polisliği uygulamalarının çağdaş bir tezahürüdür (Kaplan ve Miller, 2019: 423). Bunu ortaya koymak için Britanya Kraliyet Hava Kuvvetlerinin kolonilerde ayaklanmalara karşı koymak için uyguladığı hava polisliği uygulaması ile ABD'nin Teröre Karşı Savaş'taki dron programını tarihsel olarak karşılaştırmak gereklidir. Böylece dron programının daha modern teknolojiye bürünmüş sömürgeciliğe dayalı emperyal hava gücünün bir devamı (Cachelin, 2021: 443) olduğu sonucuna varılabilir.

Kolonyal hava polisliğinin uygulamaları ile Teröre Karşı Savaş'ta uygulanan dron saldırıları arasındaki devamlılık en açık biçimde ırkçı söylemlerde takip edilebilir. Espinoza'nın öne sürdüğu gibi, ABD dron programı ırkçı kategorilerle uyumlu saldırganlık ve ideolojik filtrelerle görme biçimleri tarafından beslenmektedir. Nitekim dronların bakışları altındakiler daima olumsuz ve aşağılayıcı ifadelerle betimlenmektedir. Dron saldırıları altında yaşayan toplumlara insanlıktan çıkarma geleneği tıpkı kolonyal hava kontrolünde olduğu gibi ırkçı yorumlarla bir devamlılık teşkil etmektedir. Tıpkı dron saldırılarına maruz kalan yerel halka yöneltelen "vahşiler", "barbarlar", "fareler", "sincaplar", "böcekler" gibi aşağılayıcı ifadelerle kolonyal hava polisliği döneminde de tesadüf edilmektedir (Espinoza, 2018).

Nitekim sömürgeleri hava bombardımanı ile yönetmek, burada yaşayan insanlara karşı ırkçı yaklaşımların da bir tezahürüdür. Zira hava gücü, sömürgelerde medeniyete karşı direnişin ortadan kaldırılması misyonunu üstlenen bir uygarlaştırma projesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple havacılığın gelişimi beyazlara barışı, sömürgelere ise bombaları getiren ırkçı bir vizyondan ayrı düşünülemez (Hippler, 2017: 46). Öyle ki Killingray (1984: 432), sömürgecilerin hava polisliğini, "medeni olmayanlara karşı savaş" olarak adlandırdıklarını ortaya koymuştur. Bu noktada "kolonilerdeki halkların doğaları gereği itaatsiz olmaları nedeniyle şiddetle yönetilmeleri gerektiği, dolayısıyla da bombalanmaya eğilimli oldukları" fikri, sömürgecilerin hava saldırılarını ırsallaştırarak meşrulaştırdığı çerçevenin sadece bir örneğidir (Satia, 2006). Nitekim Kraliyet Hava Kuvvetlerinden Norman Bottomley'in "bir ırk ne kadar ilkel olursa, salt şiddete o kadar saygı duyar" ifadesi, kolonilerde uygulanan

şiddetin de sloganı haline gelmiştir (Ommisi, 1990: 110). Hava polisliğinin değerini “hiç kimse savaşta uçaklara vahşi ülkelerdeki vahşilerden daha çok hayranlık uyandıracak biçimde layık değildir” diyen General Peck bunun bir başka örneğidir (Shaw ve Akhter, 2014: 257). Nihayetinde sömürge halklarının hava teorisyenlerince “medeniyetten nasibini almamış ve ehlileştirilmemiş vahşi insanlar” olarak tasvirleriyle, dron pilotlarının hedeflediği insanlara yönelik bakış açıları son derece uyumludur.

Sömürgecilikten miras kalan bu ırklaştırma biçimleri, kimin hedef alınacağı konusundaki gözetlemenin de bakış açısını şekillendirir. Dahası sömürgeciliğin hiyerarşik ikili karşıtlıklarına dayanan ve emperyalistlerin ırksal üstünlüklerini meşrulaştırmak için kullandıkları kültürel ve ırksal anlatılar da buna dâhildir. Espinoza (2018: 380-386)’nın gösterdiği gibi dronların bakışları altındakiler tıpkı sömürgelerdeki yerli nüfus gibi, Oryantalist lenslerle “insan” olarak görülmediklerinden, muharip statüsü dışındakilere sağlanan dokunulmazlıktan faydalanamazlar. Bir başka ifadeyle Avrupa’nın savaşçılar ile savaşçı olmayanlar arasındaki klasik ayrımı kolonilerde geçerli olmadığı gibi (Hippler, 2017: 47) bu mantık FATA gibi sömürge mirası taşıyan istisna alanlarında da sürdürülür. Bu bakımdan 1920’lerde Irak’taki İngiliz sömürgeciliğinden önemli ölçüde etkilenen ABD insansız hava aracı programı, benzer önyargılı ve insanlıktan çıkarıcı anlatıları yansıtmaktadır. Tıpkı Kraliyet Hava Kuvvetlerinin “cahil”, “disiplinsiz” ve “vahşi” olarak adlandırdığı “öteki” nüfus, (İngiliz hava bombardımanı için bir meşrulaştırma gerekçesi olarak sunulduğu gibi) günümüzde dron pilotlarının da saldırıları meşrulaştırmak için sarf ettikleri söylemlere temel oluşturur (Afxentiou, 2018; Satia, 2006).

Örneğin kolonilerdeki kültür ve günlük yaşamın zaten şiddete dayandığına yönelik önyargı, onlara uygulanacak şiddetin de bir gerekçelendirilmesi halini alırken yüzyıl sonra dron pilotlarının gözetlediği toplulukları “aşağılık kötüler”, “fakir vahşiler” gibi sıfatlarla anarak saldırganlığı körükleyecek biçimde etiketlemeleri büyük ölçüde benzeşmektedir. Keza bir CIA görevlisi “Güneybatı Asya’nın herhangi bir yerinde sakallı, uzun boylu hiçbir adam güvende değildir” diyerek dron gözetimi altındaki sivillerin tamamının meşru bir hedef olduğunu ima etmiştir (Mayer, 2009). “Meşru” hedef tanımı, terör örgütü üyesi olabileceğinden şüphelenilen askerlik çağındaki erkek kategorisine denk düşerken, Allinson (2015) bu kategorinin Orta Doğulu her bir erkeğin düşman olarak inşa edildiği Oryantalist bir bilgi biçimine dayandığını ortaya koymuştur.

Bu noktada hava gücünün erken dönemleri ile dron saldırıları arasındaki en önemli süreklilik, sivil nüfusun bombalanmasında görülmektedir. Haddizatında

sivil nüfusu terörize etmek, savaşlarda moral olarak çökertmek ya da bir araya gelmekten korkutmak için havadan bombalamak yeni bir olgu değildir (Tanaka ve Young, 2010; Hippler, 2013; Grosscup, 2006; Lindqvist, 2009). Bu bağlamda dünya savaşlarından günümüze havadan bombalamanın birçok örneğine tesadüf edilmiştir. Benzer biçimde İngilizler, 20. yüzyılın başında kolonilerdeki nüfusu terörize ederek kontrol altında tutmak için hava gücünü kullanmışlardır. Bu bakımdan sömürgeci hava polisliği ile dron programı arasındaki benzerlik, esasen her ikisinin de bombalama şiddetinin sivillere yöneltmesinde görülmektedir (Espinoza, 2018: 385). Teröre Karşı Savaş'ta ABD'nin gerçekleştirdiği hedefli suikast stratejisi, her ne kadar dronları "kesin, cerrahi ve nokta atış silahları" olarak tanıtsa da saldırı bölgesinde genellikle sivil ölümlerin gerçekleştiği bilinmektedir (Emery ve Brunstetter, 2015: 425). Nitekim Stanford ve New York Üniversiteleri'nin yaptığı ortak araştırmada dron saldırılarına maruz kalmış kişilerin ifadeleri, öldürme, sakatlama, evlerin yıkılması, günlük yaşamın bozulması, sürekli korku ve terör, sosyal hayatın durması gibi etkileri ortaya koyarak, sivil hayatın açık bir biçimde hedef alındığını ortaya koymaktadır (Cavallaro, Sonneberg ve Knuckey, 2012). Benzer biçimde iki savaş arası dönemde İngilizlerin hava gücünü, kolonilerdeki nüfusu terörizm yoluyla kontrol etmek ve pasifleştirmek için bir araç olarak kullandığı (Afxentiou, 2018: 303) akılda tutulursa, dronlar ile hava polisliği arasındaki süreklilik daha iyi anlaşılacaktır.

Fakat saha araştırmalarına dayalı tanıklıklara rağmen (Center for Civilians in Conflict, 2012) Obama döneminde resmi söylem, dronları hassas, cerrahi ve insancıl silahlar olarak meşrulaştırmaya devam etmiştir. Bu retoriğe paralel biçimde kolonyal dönemde de hava gücünün kullanımının medeniyet ve insancılıkla eş değer tutulduğu görülmektedir. Dolayısıyla Obama yönetiminin insansız hava araçlarını savunmak için yaydığı insancılık, kesinlik ve rasyonellik söylemleri Britanya Kraliyet Hava Kuvvetlerinin sömürge dönemindeki anlatılarıyla son derece uyumludur. Bu söylemler, geçmişte emperyal saldırganlığı haklı çıkarmak için kullanıldığı gibi dron programı da bu sömürgeci akıl yürütmenin sayısız izlerini taşımaktadır. Örneğin rasyonel savaş biçimi olarak hava gücünün irrasyonel düşmana karşı kullanımı ile irrasyonel terörist şiddete karşı dronların rasyonel silahlar olduğu anlatısı, sömürgeci dönemin uygarlık hiyerarşilerini miras edinmesi bakımından süreklilik taşımaktadır (Espinoza, 2018: 380). Bu noktada Derek Gregory (2011: 28)'nin, "hava savaşının doğası gereği erdemli olduğunu varsaymanın uzun bir geçmişi vardır" şeklindeki uyarısı son derece anlam kazanmaktadır. Gerçekten de insansız hava araçları, erdemli savaş hakkındaki tartışmalarda önemli bir yer tutuyor. Der Derian (2009) erdemli savaşın merkezinde tehdit etme teknik kapasitesi ve etik zorunluluk ile

gerekirse şiddeti asgari kayıpla uzaktan gerçekleştirmenin bulunduğuna işaret etmiştir. Bu görüşe göre dronlar, teknolojik gelişmişlikleri sayesinde daha etik bir öldürme biçimi sunmaktadır.

Öyle ki ABD insansız hava araçlarının kullanımını, modern, etik, liberal ve demokratik bir devlet olarak kendi kimliğiyle tutarlı bir çerçeveye sığdırmaktadır. Bu durum Beyaz Saray'ın terörizmle mücadele danışmanı John Brennan'ın 2012'de ve Barrack Obama'nın 2013'te ABD dron programı hakkındaki iki önemli konuşmasına yansımıştır. Hem Brennan hem de Obama, dronların kullanımı için gerekçe olarak uluslararası hukuk, orantılılık ve insanilik ilkelerine atıfta bulunmuştur (Agius, 2017: 376). Benzer şekilde 1920'li ve 1930'lu yıllarda kolonilerdeki hava polisliğinin bombardıman faaliyetlerine yönelik olarak Avam Kamarası'nda oluşan muhalefete rağmen iktidar, hava gücünün insancıl ve etkili olduğunu öne sürmüş hatta Chamberlain, uçağın savaş araçları içerisinde kullanılabilir en insancıl araç olduğuna inandığını belirtmiştir (Killingray, 1984: 440). 1920'lerde hava gücünün sömürgelerde bu iddialarla birlikte kullanılması, sömürgeci güçlerin şiddetini meşrulaştırmaktadır (Neocleous, 2014: 238). Dron saldırılarını meşrulaştırılmak için ortaya atılan ve adil savaş teorisinden ilham alan bu söylemler, çocuklar da dâhil olmak üzere masum insanların öldürülmesinin rasyonelleştirilmesinde ve mazur gösterilmesinde oldukça etkili olmuştur (Calhoun, 2018: 361). Bu tür liberal savlara rağmen, kadınların ve çocukların isyancılardan ayırt edilmediği kolonyal dönemdeki hava polisliğinin verdiği hasar gizlilik nedeniyle hâlâ bilinmediği gibi, benzer sansür mantığının günümüz dronlar için de geçerli olduğu görülmektedir. Zira dron saldırılarının CIA marifetiyle gerçekleştirilmesi, bombalamalara ilişkin sayıların ve kurbanların kimliğinin belirlenememesine yol açmaktadır (Satia, 2009: 36). Ancak bazı insan hakları dernekleri ve aktivist gazetecilerin saha araştırmaları ve kamuoyuna açıklanan sınırlı bilgilerin birleştirilmesiyle oluşturulan veri tabanları, devlet şiddetinin fotoğrafını ortaya koymaya yetmektedir. Bu verilere göre Afganistan ve Pakistan, çoğu Obama döneminde ve CIA kontrolünde gerçekleştirilen 400'den fazla dron saldırısına maruz kaldı. Bu saldırılarda hayatını kaybedenlerin 2500 kişiden 900'ünün sivil olduğu tespit edilmiştir (The Bureau of Investigative Journalism, 2016). Bu bakımdan sadece isyancı gruplara yönelik dar kapsamlı saldırılar yerine sivil halka yayılan terör, hava polisliğinin günümüz dron saldırıları ile benzeşen bir yönüdür.

Kolonyal hava polisliği ile dron programı arasındaki bir diğer benzerlik, havadan bombalamanın benzer istisnai mekânlarda (Agamben, 2020) gerçekleştirilmesinden ileri gelmektedir (Jones, 2016; Allinson 2015; Shaw ve Akhter, 2012; Shaw ve Akhter, 2014). Priya Satia (2014: 2)'nin da belirttiği

üzere dronlar, tıpkı eski sömürge topraklarının günümüzde devam eden belirsiz egemenlik statüsünden yararlanarak “yeni bir tür gizli sömürge kontrolü” oluşturmaktadır. Sömürgelerin ve eski imparatorluk bakiyelerinin hava sahası üzerindeki hava polisliğinin konuşlandırılması ile günümüzde egemenliği tartışmalı bölgelerin statüsünü çevreleyen belirsizliklerin, emperyal kontrolün dronlar vasıtasıyla sürdürülmesini kolaylaştırıldığı görülmektedir (Munro, 2015). Bu bölgelerden biri de Pakistan’daki Federal Aşiretler Bölgesidir (Federally Administered Tribal Areas- FATA).

Pakistan Federal Aşiretler Bölgesi (FATA) Örneği

2001’de ABD’nin Afganistan’ı işgal etmesinin ardından birçok El Kaide ve Taliban üyesi, sınırı geçerek Pakistan’ın dağlık aşiret bölgelerine sığınmıştır ve böylece FATA Teröre Karşı Savaş’a karışmıştır. Bu süreçte, Pakistan’ın merkezi hükümetinin dışında bir etki alanı kuran bölgenin özerk doğası, “devlet içinde devlet” oluşturmada Taliban ve El Kaide’ye yardımcı olmuştur (Williams, 2010; Bachman, 2013). Bu özerk yapının kökenleri ise tarihsel olarak sömürge dönemine kadar uzanır. Shaw ve Akhter (2012: 1492)’e göre esasen Afganistan-Pakistan sınırındaki aşiret bölgelerinde işleyen jeo-huki mantık, Britanya İmparatorluğu’ndan günümüze kadar çok az değişikliğe uğramıştır. Her iki dönemde de benzer olan şey bu bölgeyi hukuktan istisna kılan statüsüdür.

Zira Afganistan-Pakistan sınırı boyunca uzanan FATA bölgesi, İngiliz emperyal devlet şiddetini üretmek ve meşrulaştırmak için kurulmuş olup şu anda ABD dron programını sürdürmek için işleyen bir mantığa sahiptir. Bir başka deyişle FATA üzerinde faaliyet gösteren dronların geçmişi sömürgeci politikalara dayanmaktadır. Bu açıdan Amerikan insansız hava araçları tarafından bombalanan yerlerin sömürge geçmişinden miras kalan istisnai bir bölge oluşu tesadüf değildir (Tahir, 2015). Benzer şekilde Munro (2015), dron şiddetinin gerçekleştiği bölgelerin emperyal mirastan kalmış niteliği belirsiz egemenliklerinin, bu şiddetin operasyonel hale getirilip meşrulaştırılmasındaki rolüne değinmiştir.

Bu benzerlik 19. yüzyıl boyunca FATA’nın, Britanya İmparatorluğu için emperyal bir savaş alanı oluşundan kaynaklanmaktadır. Zira bölge Rus yayılcılığını savuşturmada bir tampon görevi görmüştür. İngilizler bu bölgedeki kontrollerini, yerli nüfusu yönetmek ve muhalefeti bastırmak için bir mekanizma olarak kullandıkları “Sınır Suçları Yönetmeliği” aracılığıyla uygulamışlardır (Cachelin, 2021: 445). 1947’deki ulusal bağımsızlığın ardından Pakistan, sömürge dönemi düzenlemelerini korumuş ve sonuç olarak FATA, hükümetin yargı yetkisi dışında kalan ve parlamento tarafından bir istisna alanı olarak ilan edilen bölge konumunu korumuştur (Baggiarini, 2015).

Shaw ve Akhter (2012: 1498)'in de belirttiği gibi bu tür tampon devletler, klasik olarak bölgesel istisnai alanlar olarak yorumlanır. Nitekim Pakistan anayasasına göre de FATA bölgesi bir istisna alanı olarak kabul edilmiştir. Bu benzersiz yasal statüden yararlanan ABD, bölgenin anayasal koruma eksikliğini ve merkezi hükümet tarafından dışlanmış statüsünü, insansız hava araçları şiddetini uygulamak için kullanmıştır (Cachelin, 2021: 442). Nitekim ABD'nin Pakistan'daki dron saldırılarının çoğunluğu, Britanya'nın sömürge döneminde Pakistan'dan ayrı bir yönetim kurduğu ve hava gücü marifetiyle kontrol altında tuttuğu bugünkü federal kabile bölgesi olarak anılan FATA'da gerçekleştirmiştir (Blakeley, 2018; Shaw ve Akhter, 2012). Dahası Bush ve Obama yönetimlerinin bir saldırıdan önce Pakistan hükümetinden izin almaması, Pakistan'ın bölgedeki gevşek egemenliğinin ABD'nin dron programı karşısında giderek önemsizleştiğini de göstermektedir (Williams, 2010: 883). Zira Pakistan hükümetinin kendi topraklarını kontrol edememesi, FATA bölgesini dış müdahalelere dolayısıyla da ABD dron programının saldırılarına karşı savunmasız hale getirmektedir (Shaw ve Akhter, 2012: 1505). Emery ve Brunstetter (2015: 424), benzer bir durumun Yemen hükümetinin gevşek bir biçimde kontrol sahibi olduğu egemenliği tartışmalı alanlarda da gerçekleştirildiğine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda yirminci yüzyılın başındaki İngiliz hava gücünün emperyal devlet terörizmi vizyonuyla, ABD'nin çağdaş dron programı arasında "istisna" mekânlarını kullanmaları açısından benzerlik vardır (Blakeley, 2018: 324).

Dahası Pakistan'ın, bölgedeki dron saldırılarını egemenliğinin ihlali olarak resmi olarak kınasa da zımnen desteklemesi (Agius, 2017: 375), dron programının bir çeşit gönüllü işgal biçimi olduğu tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Zira her ne kadar kolonyal dönemdeki gibi yerde askerlerin botları olmasa da dron operatörlerinin aşağıdaki nüfus üzerindeki kontrolü, bir işgal biçimiyle eşdeğerdir (Emery ve Brunstetter, 2015: 424). Çünkü dron saldırıları hava sahası üzerinde bir çeşit yargı yetkisinin kullanıldığını ve egemenliğin ihlâl edildiğini göstermektedir. Munro (2015: 117-118)'ya göre bu yönüyle FATA hava sahası, günümüz uluslararası ve geçmişteki emperyal hukukun birbirine karıştığı bir yer olarak düşünülebilir. Bir başka ifadeyle dronların hava sahası işgalleri, sömürge düzeninin fabrikasyonu bir süreklilik arz etmektedir (Munro, 2015: 128). Bu noktada Chamayou (2015: 95)'nun, dronları "sömürge sonrası belleğini yitirmiş bir şiddet silahı" olarak tasvir edişi, söz konusu işgal biçiminin sürekliliğini kavramsallaştırırken anlam kazanıyor.

Son olarak kolonyal hava polisliğinin temel özelliği olan ucuzluğu ve geniş sömürge topraklarında bilgi toplamayı sağlayan eşsiz kapasitesi ile günümüzün dron gözetimi arasındaki benzerlik önemlidir (Satia, 2014: 2, 14-15). Hava

bombardımanına ilişkin erken dönem teorisyenlerin, hava gücünün kara birliklerini uzak bölgelere sevk etme sorununu çözerek coğrafi sorunları aşacağına yönelik bir gelecek tahayyül ettiği (Chamayou 2015: 93) böylece pahalı ve zaman tüketen lojistik sorunlardan, havadan cezalandırma gibi düşük maliyetli ve çok daha hızlı sonuçlar alınabilen stratejilere yöneldikleri bilinmektedir (Lindqvist, 2009: 74). Bu strateji özellikle Britanya Hava Kuvvetleri'nin kurmay başkanı Sir Frederick Sykes'ın, I. Dünya Savaşı sonrası ele geçirilen yeni kolonilerde kara kuvvetlerine dayanan bir işgalin yaratacağı maliyeti hava kuvvetleri ile ikame etme fikrini ortaya atmasına yol açmıştır (Killingray, 1984: 433). Bu plan, 1920 ve 1921 yıllarında bölgedeki önemli ayaklanmalara rağmen Churchill'in asker sayısını azaltarak düzenin tesis edilmesi için hava polisliğine dayalı bir gücün geliştirilmesinde somutlaşır (Neocleous, 2013: 581). Zira İngilizler, isyanları kara kuvvetleriyle bastırmak için yaklaşık 40 milyon sterlin harcadığından dolayı, Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF)'nin ülkeyi minimum askerle yönetme fikri, hükümet için cazip bir teklif olmuştur (Corum, 2000: 64). Benzer şekilde günümüzde dronlar, görünüşte egemen bir ülke üzerinde askerî harekâta girişme sorunlarının üstesinden gelmeyi kolaylaştırırken, fiziki işgalin de yaratacağı maliyetleri önemli ölçüde azaltmaktadır. Nitekim Satia (2014: 7), Obama'nın Irak'tan ABD ordusunun kara birliklerini çekerken dron gözetimini devam ettirdiğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla bugün Amerika'nın insansız hava araçlarını kullanmasının yaklaşık bir asır önce İngiliz hava polisliğine rehberlik eden pek çok taktik ve teorik ilkeye dayanması tesadüf değildir. Bu bakımdan Satia (2014: 2, 14-15)'ya göre Irak, Veziristan ve Orta Doğu'nun çeşitli bölgelerinde isyanlarla karşılaşan İngilizlerin, havadan bombalamayı bir çözüm olarak etkili bulması günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Blakeley (2018: 327)'e göre de ABD'nin Teröre Karşı Savaş'ta hava gücüne yaklaşımı açık bir biçimde Irak'ta 1920'lerde geliştirilen Britanya'nın kolonyal hava polisliği deneyimine dayanmaktadır. Nitekim ABD Savunma Bakanlığı belgeleri, İngilizlerin Irak'ı hava polisi ile denetleyerek ayaklanmaları minimum kara gücü kullanımıyla bastırmayı amaçlayan doktrinlerine açıkça atıfta bulunmaktadır (Neocleous, 2013: 579-580). Dronlar bu yönüyle tıpkı 1920'lerdeki İngilizlerin ayaklanmalara karşı koyma doktrinini mantığını oluşturan maliyetsiz ve zayıfsız savaşı simgelemekte ve böylece çatışmanın ekonomik yükünden kaçınmayı sağlamaktadır (Satia, 2014; Baggiarini, 2015).

O halde Neocleous (2013)'un, Teröre Karşı Savaş'ın en başından beri havadan yürütülen bir isyan bastırma harekâtı olduğunu öne sürerken, Britanya İmparatorluğu'nun deneyimleri ile ABD dron programının çeşitli açılardan benzerlik taşıdığına vurgu yapması, Munro (2015: 127)'nin ise dronları tıpkı sömürgeci hava polisliğindeki işlevlerini yerine getiren emperyal hava polisliğinin

günümüzdeki tezahürü olarak görmesi son derece önemli tespitlerdir. Zira tartışıldığı üzere ABD'nin dron programı, yalnızca ulusal güvenliği sağlamanın bir aracı olarak değil, ülkenin emperyal motivasyonlarını ve otoritesini destekleyen bir mekanizma olarak işlev görmektedir. O halde Teröre Karşı Savaş'ta dron programı ile emperyal hava polisliği arasındaki süreklilikler, Derek Gregory (2004: 7-16)'nin "sömürgeci şimdiki zaman" devrinde yaşadığımızı yönelik uyarısıyla son derece uyumludur. Zira sömürgeci geçmişin özünde bulunan kapasite, "sömürgeci şimdiki zamanda" bu tür pratiklerle yeniden onaylanarak etkinleştirilmektedir. Bu pratiklerden bir diğeri devlet terörizmidir.

Sömürge Döneminden Teröre Karşı Savaş'a Hava Gücünün Bir Devlet Terörizmi Biçimi Olarak Kullanılışı

Hava gücü marifetiyle uygulanan kolonyal devlet terörünün, sömürge karşıtı ulusal kurtuluş mücadelelerini bastırmak için kullanıldığına yukarıda değinilmişti. Nitekim Neocleous (2013: 581)'un tabiriyle hava gücü ve stratejik bombardıman, sömürgeci devletlerin iki dünya savaşı arasındaki başlıca pasifize etme silahı olarak geliştirilmiştir. Dahası bu dönemde kolonyal hava polisliği, sadece askeri bir strateji olarak ayaklanmaları bastırmak adına düşmanı bombalamaktan ibaret olmayıp, aynı zamanda düzen inşasının da kilit bir mekanizması haline gelmiştir (Neocleous, 2013: 581). Neocleous (2014), hava bombardımanı ve gözetimin tarihsel olarak nüfusları geleneksel üretim biçimlerinden ayırarak yerinden etmeye ve böylece onları ücretli işçiler safına katmaya iten bir şiddet projesi olduğunu göstermiştir. Hava gücünü kapitalist birikimin toplumsal düzen zorunluluklarına bağlayan bu perspektif, erken dönem hava gücünün esas olarak düşmana saldırmaktan çok sömürge düzeninin üretiminde kullanıldığına dikkat çekmektedir (Akhter, 2019: 70; Neocleous, 2013b: 7). Buna paralel olarak havadan bombalama, sömürgeci yönetimlere karşı her başkaldırıyı ezmeyi ve direniş olasılığını ortadan kaldırmayı da amaçlamaktadır (Neocleous, 2014: 219-220).

Nitekim Blakeley (2009: 85), İngiliz ve Fransızların devlet terörizmini ulusal kurtuluş hareketlerini bastırmak için bir terörizmle mücadele operasyonu adı altında gizlediklerine dikkat çekmiştir. Zira özellikle II. Dünya Savaşı sonrası yoksullaşan Avrupa ülkeleri, bir taraftan sömürgelerde artan maliyetli çatışmaları sürdürmezken diğer yandan büyük ihracat artı değeri sağlayan kolonilerinden vazgeçememektedir. Dolayısıyla Lindqvist (2009: 231), kolonilerdeki savaşın her ne kadar düzeni sağlama ya da teröristlere karşı mücadele olarak birer "polis eylemi" olarak rapor edilse de Avrupa'nın ulusal kurtuluş hareketlerine karşı eski sömürgeci gücünü korumaya yönelik bir refleks olduğunu öne sürmüştür.

Bu sebeple kolonilerin II. Dünya Savaşı sonrası kendi kaderini tayin hakkına Avrupalı sömürgeciler tarafından verilen cevap havadan bombalama olmuştur (Lindqvist, 2009: 231). Nitekim II. Dünya Savaşı'ndan sonra Cezayir'de Fransızlarca, Vietnam'da ise hem ABD hem de Fransızlar tarafından uçakların bir isyan bastırma stratejisi olarak kullanıldığı görülmektedir (Neocleous, 2013: 579). Ayrıca Britanya'nın Malaya, Aden ve Umman'da, Portekiz'in 1960'larda Angola ve Mozambik'te, Samoza'nın 1970'lerde Latin Amerika'da, Sovyetler'in Afganistan'da ve nihayet İsrail'in Filistinlilere yönelik olarak sistematik hava gücü kullandığını da akılda tutarsak, 20. yüzyılın dünyasını şekillendiren şeyin hava gücü olduğuna bir kez daha tanık oluruz (Neocleous, 2014: 213-214).

Sömürgelerdeki hava gücünün devlet terörizmi çerçevesi içerisinde değerlendirilmesi ise, bombalamaların, makineli tüfek taarruzlarının veya zehirli gazların sadece isyancıları değil, bütün bir nüfusu ve sosyo-ekonomik yapıyı hedef almasından ileri gelmektedir. Bu anlamda kolonyal hava polisliği, sadece ayaklanmaları bastırmayı değil, nüfusun tamamını terörize etmeyi de amaçlayan bir yaklaşım benimsemiştir. Bu yaklaşım, hava saldırıları yoluyla sivil halkı toplu olarak cezalandırarak sömürge iktidarını pekiştirmeye hizmet etmiştir (Hippler, 2017: 14). Bu noktada Blakeley ve Raphael (2016: 345)'i takip ederek devlet terörizmini "nüfusun daha geniş kesimlerinde korku uyandırmayı amaçlayan bir şiddet biçimi" olarak tanımlarsak, kolonyal hava polisliğinin bombalama kampanyalarını da bir devlet terörizmi olarak görmemiz mümkündür. Bir başka deyişle terörü, sivillerin doğrudan fiziksel olarak hedef alınması ve genel olarak nüfusu psikolojik olarak etkileyen bir şiddet biçimi olarak gördüğümüzde, havadan bombalamaların etkilerini de bir tür terörizm biçimi şeklinde niteleyebiliriz. Nitekim erken dönem hava gücü teorisyenleri de uçakları terörizmin bir aracı olarak görmektedir (Afxentiou, 2018: 301).

Örneklere bakacak olduğumuzda ise devlet terörizmi bağlamında hava polisliğinin asıl vurucu gücünün, gündelik hayatın kesintiye uğratılmasında yattığını görürüz. Nitekim evleri yıkmaktan, tarımsal faaliyetleri engellemeye, geçimlik kaynakları yok etmekten temel ihtiyaç maddelerine zarar vermeye kadar hava gücü, aşiretleri sömürge yönetimine boyun eğdirmeye zorlayacak çeşitli zararlar vermiştir (Neocleous, 2014: 222). Hippler (2017: 60)'e göre de bombalamaların amacı isyancılara baş eğdirmek için köyleri yakmak, hayvanları öldürmek ve tarım alanlarını kullanılmaz hale getirmek gibi sivil hayata yönelik bir dizi saldırı biçimine dayanmaktadır. Nitekim Britanya'ya benzer biçimde Fransa'nın 1920 ve 1930'larda Suriye'de kentleri, pazarları ve ticaret alanlarını bombalaması bunun bir diğer örneğidir. Dolayısıyla Fransızlar da İngilizler gibi isyanları bastırmak için bir terör politikasına bağlı kalmışlardır. Bu durum

halkı terörize etmek ve isyancıları onlardan yalıtılmak için tasarlanmış sürekli bir korku politikası olarak görülmüştür (Omissi, 1990: 193). Öyle ki David Omissi, Fransızların havadan kontrol yöntemlerinde RAF'tan bile daha acımasız bir kötü şöhrete sahip olduğunu savunmuştur. Fransızların bombalamadan önce köylere uyarı göndermediği ve sivillerin tahliyesi için zaman tanımadığını örnek gösteren Omissi, sivillerle isyancıların kesinlikle ayırt edilmediğini ortaya koymuştur.

Hava gücünün nüfus üzerindeki bir diğer etkisi ise psikolojik şiddettir. Bu hususta 1922 tarihli bir Hava Personeli Memorandumunda RAF'ın, "hava taarruzunun etkili olması için maddi hasardan çok, aşiretin saldırıya sürekli maruz kalma ve neticede günlük yaşamın sürekli altüst olmasına dair moral üzerindeki tesir uyandırması" iddiası dikkat çekicidir. Neocleous (2014: 228) bu etkinin günümüzde "şok ve dehşet" olarak yankılandığını öne sürerek bombalanma korkusu nedeniyle günlük insan hayatının aksadığı çağdaş Teröre Karşı Savaş ile benzerlikler kurmuştur.

Haddizatında Neocleous'un da işaret ettiği gibi hava gücünün kolonyal uygulamaları günümüz hava saldırıları hakkında benzerlikler taşıyor. Grosscup (2006) bu bakış açısını paylaşıyor ve çalışmasında bombalamanın terör mantığını 2003 Irak Savaşı üzerinden örneklendiriyor. Chamayou (2015: 45) daha da ileri giderek dronların tüm nüfusa kitlesel bir terör uyguladığını zira sürekli olarak ölümcül bir gözetimin altında oluşun, siviller için parmaklıksız, bariyersiz bir gökyüzü hapishanesi anlamına geldiğini belirtmektedir. Bu bakımdan insansız hava araçlarını çerçeveleyen teknolojik yenilik retoriği, havadan bombalamanın aşağıdaki nüfusun tamamını etkileyen bir şiddet biçimi olarak kaldığı gerçeğini değiştirmemektedir (Afxentiou, 2018: 316). Çünkü dronlar söylemsel olarak kesin, cerrahi ve ayırım gözetim silahları olsa da (ki eleştirel literatür bunun son derece tartışmalı olduğunu öne sürmektedir) havadan işgalin etkileri siviller de dâhil olmak üzere ayırım gözetimsiz gerçekleşmektedir (Emery ve Brunstetter, 2015: 425).

Bu bağlamda her ne kadar dron saldırıları ABD açısından hem önleyici hem de ön alıcı bir unsura içkin bir tür kendini savunma mekanizması olarak meşrulaştırılsa da (Aslam, 2011: 318), saldırılar yalnızca masum insanları öldürmekle kalmıyor, sayısız insanı da yaralayıp sakat bırakarak yakınlarını radikalleştiriyor (Shah ve Beaumont, 2011). Dahası saldırılar FATA gibi yerlerde toplumun sosyal dokusuna zarar verebilecek sonuçlar üretmektedir (Aslam, 2011: 324; Ahmed, 2013: 20). Dron saldırılarından kurtulanlar, aileleri, tanıklar ve yerel tıbbi yetkililerle yapılan bir dizi röportaj aracılığıyla oluşturulan ve

Stanford ile New York Üniversiteleri'nin çalışmalarıyla ortaya konan ortak rapor, bu durumu ayrıntılı bir biçimde belgelemiştir. Rapor, halkın dron saldırılarıyla nasıl terörize edildiğini, hayatta kalanların korku, travma sonrası stres bozukluğu, duygusal çöküntüler, iştahsızlık ve uyku bozuklukları gibi sorunlar yaşadığına dikkat çekmektedir. Dahası çocukların okula gitmeyi bırakmasının yanında cenaze ve yas törenleri ile kabile toplantıları³ gibi kültürel etkinliklerin bombalanma tehdidi nedeniyle kesintiye uğraması, nüfusun yaygın bir biçimde terörize edildiğini kanıtlamaktadır (Cavallaro, Sonneberg ve Knuckey, 2012). Fanon (2017: 23)'dan alınılarsak sömürgeci şiddetin, köleleştirmeye çalıştığı insanları salt durdurmayı amaçlamadığı onların geleneklerini de yok ederek, insanlıktan çıkarmaya çalıştığı bir çerçeve ile karşı karşıya kalırız. Bu durum, dron saldırılarının “cerrahi” ve “kesin” olduğu ve dolayısıyla konvansiyonel hava saldırıları gibi nüfusun daha geniş kesimlerine zarar vermediğine yönelik varsayımlara karşı önemli bir meydan okuma sunuyor. Bir başka deyişle dron saldırıları ayırım gözetmek bir yana en az konvansiyonel hava saldırıları kadar terörize edici etkilere sahiptir (Blakeley, 2018: 12).

Zira FATA bölgesindeki saldırılarda, resmi olarak bilinen terörizm şüphelilerine yönelik saldırılardan, kimliği belirlenemeyen, şüpheli davranışlara veya belirli bir yaşam şematığına uyan kimselere yönelik saldırılara doğru bir sapma gözlemlenmiştir. Bu, Bush yönetiminin insansız hava araçları programındaki en önemli kırılma noktasıdır (Cachelin, 2021: 446) ve dahası Obama döneminde şiddeti artarak devam edecek bir biyopolitik mekanizma haline gelmiştir. Nitekim Obama döneminde işkence ve Guantanamo'nun yerini alan dron programı, “yakalamak yerine öldürmeye” doğru evrilen terörle mücadele politikasını da simgeler hale gelmiştir (Coll, 2012; Chamayou, 2015: 14). Bu bakımdan ABD'nin “Teröre Karşı Savaş”ta insansız hava araçları programı, bir harp silahından daha fazlası olarak, hedeflenen öznelerin bedenleri üzerinde biyopolitik bir güç tekniği olarak yorumlanmalıdır (Schippers, 2021: 443).

Buna paralel olarak dron operatörlerinin bir teröristin/militanın davranış kalıplarına uyduğu gerekçesiyle ya da onlarla aynı coğrafi mekânı paylaştığı bahanesiyle isimsiz ve bilinmeyen kişileri hedef alması (Emery ve Brunstetter, 2015: 424), saldırıların bir tür devlet terörizmine yol açtığı tartışmalarını güçlendiriyor. İnsanları aidiyetlerine ya da şüpheli davranışlarına göre sınıflandıran bu sorunlu istihbarat toplama biçimi, askerlik çağındaki her bir insanın suç işleyebileceği yaklaşımına dayanmaktadır. Bu durum “suçluluğu kanıtlanana kadar herkesin masum olduğu”na yönelik evrensel hukuk ilkesini tersine çevirerek “masum olduğu kanıtlanana kadar herkesin potansiyel suçlu olduğu” şekline dönüştürmüştür. Böylesi bir yaklaşım, dron gözetimi altındaki

her bireyin bir sonraki olası 11 Eylül saldırısını düzenleme yeteneğine sahip olduğu şeklindeki şüpheli varsayıma dayanmaktadır (Calhoun, 2018: 362, 365). Çünkü dron operatörlerinin bakışına göre ölümlerinin ardından masum olduklarını kanıtlayan açık bir istihbarat olmadıkça, bir saldırı bölgesinde bulunan askerlik çağındaki bütün erkekler potansiyel militan olarak kabul edilir (Calhoun, 2018). Bu durum sivilleri savaşçılardan ayırmanın zorlukları dikkate alındığında, şüphelilerle yakınlığın suç ortaklığıyla eş tutulduğu bir muhakeme ve kategori üretmektedir (Agius, 2017: 373).

Böylece Obama döneminde bir tür yargısız infaz biçimi olarak kurumsallaşan dron programı, masum olup olmadığına bakılmaksızın ABD güvenliğine tehdit oluşturabilecek herkesin ön alıcı bir biçimde hedefli suikastlar ile ortadan kaldırılabilmesi bir yöne evrilmiştir. Ancak Baggiarini (2015: 139)'nin de sorguladığı gibi, "ölü bir insan masumiyetini nasıl kanıtlayabilir?" Militan olarak etiketlenen kişilerin adil bir yargılanma olmadan gerçekten bir terörist olup olmadığını doğrulamak mümkün değildir. Dolayısıyla bir saldırı kurbanı, ancak ölümden sonra geriye dönük olarak bir sivil zayıf olarak sınıflandırılabilir (Pugliese, 2013: 183). O halde Joseba Zulaika (2012: 54)'nın sorduğu soruyu tekrar etmekte fayda var: "Adlarını bile bilmediğimiz bu insanlar kim?"

ABD perspektifinden gelecekte Batılı dünyaya saldırı hazırlığındaki potansiyel teröristler olarak etiketlenen bu insanlara yönelik saldırılar, Calhoun (2018: 371)'a göre son derece ironiktir. Zira bu ön alıcı strateji sivillere yönelik bir devlet terörizmi biçimine dönüşmekte ve terörizmi önlemek yerine kurbanların intikam duyan yakınlarını radikalleştirmeye iten bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Herhangi bir devlet ya da kişi için acil bir tehdit oluşturmayan binlerce insanın hedefli suikastlarla öldürülmesi, insan haklarını savunduğunu iddia eden Batılı demokrasiler tarafından gerçekleştirilmesi söz konusu ironinin başka bir yüzüdür (Calhoun, 2018: 371).

Bu yönüyle dron programı şüphelilerden çok toplumun geneline yayılan bir kontrol teknolojisi haline gelmiştir. Dron gözetimi, tehdit oluşturan kişilerle birlikte belirli yaşam şematığına uyan kişileri de meşru ve doğal bir hedef haline getirerek terörizmle mücadeleyi bir insan avı stratejisine dönüştürmüştür (Chamayou, 2015: 34). Öyle ki Lauren Wilcox (2015), dron şiddetinin sivillerin savunmasızlığını en üst noktaya çıkarttığını ve kurbanın karşılık veremediğini belirterek bunun devlet terörizminin işkence biçimine benzediğini öne sürüyor. Dahası dron saldırılarıyla öldürülen kişilere, saldırıdan önce teslim olma ya da silahlarını bırakma fırsatı verilip verilmemeleri konusu bir yana, kurbanların Cenevre Konvansiyonları gereğince resmi olarak ilan edilmiş bir savaş alanında

muharip statüsü içerisinde bile değerlendirilmeleri şüphelidir (Calhoun, 2016: 406). Bu durum insansız hava araçlarının, askeri ve sivil alan arasındaki geleneksel ayrımları bozduğunu da örneklemektedir (Kaplan ve Miller, 2019: 419). Chamayou (2015: 13)'ya göre böylece savaş, asimetrik olmaktan da çıkarak tek taraflı bir katliam biçimine dönüşmektedir.

Dronların devlet terörizmine yol açan bir diğer niteliği panoptik kabiliyetlerinde gizlidir. Zira her an her yerde bulunabilen ancak ne zaman şiddet uygulayacağı bilinmeyen (Rupka ve Baggiarini 2018: 5) dronların, sivilleri terörize etmesine dayalı travmatik sonuçları, onun panoptik güç potansiyelini ortaya çıkarır. Yerel halk için dikey bir güvensizlik ilişkisi yaratan (Barrinha ve da Mota, 2016: 258) dron saldırılarının bu yukarıdan ölüm psikolojisini Jeffrey Sluka (2013: 27) bir devlet terörü olarak nitelemiştir. Zira insanları evlerinde kalmaya ve sosyalleşmeyi bırakmaya zorlayan dron tehdidi, gözetlemenin iyi niyetli olmadığını daha ziyade nüfus üzerinde bir kontrol ve tahakküm rejimi yarattığını göstermektedir (Ross ve Serle, 2014). Bununla birlikte dronların herhangi bir uyarı yapmadan evleri, araçları ya da kamusal alanları vurabilmeleri (Wilcox, 2015: 127) bu saldırıların tahmin edilememesine bağlı olarak FATA bölgesindeki sivillerde yukarıda değinildiği gibi anksiyete ve travma semptomlarına neden olmaktadır. Öyle ki "Dronlar Altında Yaşamak" başlıklı rapor, Pakistan'daki dron saldırılarının psikolojik etkileri hakkında en kapsamlı bilgiyi sunmaktadır (Cavallaro, Sonneberg ve Knuckey, 2012).

Siviller açısından hissedilen bu psikolojik travma aslında yeni ve benzersiz bir fenomen değil, daha çok sömürge deneyimlerinin de yeniden üretimidir. Tıpkı kolonyal hava gücünün yalnızca fiziksel acı vermek için değil fakat aynı zamanda psikolojik eziyet oluşturmak için uçakları kullandığına yukarıda değinilmiştir. O dönemde amaç hava gücü üzerinden, bilinmeyen korkusuna dayalı bir çaresizlik durumu yaratmak ve nüfusu itaate yönlendirmektir. Öyle ki sömürgeci güçler, yukarıdaki varlıklarını sivillere bildirerek, aşağıdakilerin sürekli olarak panoptik bir tarzda gözetlendiği izlenimini vermiştir (Afxentiou, 2015; Satia, 2014). Aynı taktik, insansız hava araçlarının hem bilgi toplama tekniği hem de neo-emperyal gücün her yerde mevcut olduğunu insanlara hatırlatan dron programının bir özelliği haline gelmiştir. Dolayısıyla böylesine yoğun ve uzun süreli şekilde bir cezalandırma programına dönüşen dron saldırıları, Levich (2012)'in tabiriyle mağdurlar için bir toplu işkence biçimidir.

Dron saldırılarının bir tür devlet terörizmi olduğuna yönelik son varsayım, ilk atışta yaralananlara yardım etmeye çalışan acil sağlık ekiplerinin de hedef alındığı ikinci vuruş taktiğinde görülmektedir. Scott Shane (2012) bu durumu

tam teşekküllü savaş suçları kapsamına dâhil ederek devlet terörizmi içerisinde değerlendirmektedir. Çünkü ilk yardım ekiplerini bombalamak Uluslararası İnsancıl Hukuk (UİH)'un ağır bir ihlalidir (Pugliese, 2013). Zira UİH kapsamında çatışmalara doğrudan katılmadıkları sürece siviller hedef alınamaz. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku yaşam hakkını korur ve kişileri keyfi biçimde yaşam hakkından mahrum bırakmayı yasaklar (Emery ve Brunstetter, 2015: 426).

Sonuç

Makalede dron programını tarihsel bir bağlam içine yerleştirerek insansız hava aracı vasıtasıyla bombalamanın savaşta benzersiz ve yeni bir gelişme olmaktan çok kolonyal hava gücünün şiddet uygulamalarıyla önemli ölçüde benzerlikler ve süreklilikler taşıdığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmada hava gücünün iki dünya savaşı arasındaki kullanılma biçimleri ile Teröre Karşı Savaş'ta dron programı arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Hava gücünün erken dönemden itibaren kolonilerdeki ayaklanmalara karşı koymaya dayalı polislik mantığı ile şekillendiğinden yola çıkılarak, Teröre Karşı Savaş'taki dron programının postkolonyal jeopolitik mekânlarda nasıl bir süreklilik ve mantık içinde harekete geçirildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Erken dönem hava gücü teorisyenlerinin sömürge toplumlarına yönelik irksallaştırılmış bakış açısı ile dron operatörlerinin gözetledikleri nüfusa yönelik benzer yaklaşımları sürdürdüğüne ilişkin tespitler, dron programının sömürgecilik mirasını temsil ettiğini kanıtlamaktadır.

Makalede ayrıca tıpkı sömürge döneminde uçakların kara kuvvetleri yerine tercih edilerek maliyet ve zayıttan kaçınılması perspektifinin günümüzde dron programıyla benzer nitelikler taşıdığına dikkat çekilmiştir. Bu noktada bir başka benzerliğin gözetleme ve istihbarat konusunda hava gücünün sömürgeci rejimlere sağladığı benzersiz imkânların Teröre Karşı Savaş'ta bir kontrol ve biyopolitikaya doğru evrildiğinin altı çizilmiştir.

Son bölümde kolonyal hava polisliği ile dron şiddetinin devlet terörizmi olarak konumlandırılabilceği varsayımından hareket edilmiştir. Literatürdeki devlet terörizmi tartışmalarından ilham alarak her iki şiddet biçiminin sivillere yöneltilmesi ve bombalamaların faillerinin devlet aktörü olmasını dayanak alan bu bölümde incelenen örnekler karşılaştırmalı bir biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak ABD'nin Teröre Karşı Savaş kampanyası bağlamında dron saldırıları, devlet terörizminin uzun tarihi içerisindeki güncel örneklerden birini teşkil etmekle birlikte kolonyal hava gücünün bombalama kampanyaları ile de belirli düzeylerde süreklilik arz etmektedir.

Makalenin devlet terörizmi araştırmalarında müstakbel araştırmacıları tarihsel ve karşılaştırmalı vakalara yönelik naçızane bir katkı sağlayacağı umulmaktadır. Bununla birlikte güvenlik ve terörizm çalışmalarında dron figürü etrafındaki yaygın ortodoksinin ve tekno fetişist bakış açısının yerini eleştirel yaklaşımlara bırakması makalenin gerçekteştirmeyi umdukları arasındadır. Zira insansız hava araçlarına duyulan güven, savaşın geleceği ve insan güvenliği açısından tehlikeli emsaller teşkil ediyor. Bu bakımdan Mumford (2009: 655) gibi tarihsel vaka incelemelerinden yola çıkarak ayaklanmalara karşı koyma ve terörizmle mücadele yöntemi olarak hava gücünün sihirli bir dokunuşa sahip olmadığını zira havadan bombalamanın uzun vadede zararlı sonuçları olduğuna dikkat çekmek gerekiyor. Dolayısıyla müteakip çalışmalarda dronları savaşın doğasını değiştiren bir silah oluşundan çok insan güvenliğine yönelik yarattığı zararlar açısından değerlendiren yaklaşımlara ihtiyaç vardır.

Sonnotlar

1) Terörizm araştırmalarında devlet terörizmine yönelik belirgin bir sessizlik durumu mevcuttur (Jackson, 2008). Bu durum, terörizm teriminin aktör temelli olarak kavramsallaştırılarak, devlet terörünün olasılıklarını reddetme biçimiyle ilgilidir (Jackson 2009, 70). Dolayısıyla siyasal şiddetin yalnızca devlet dışı aktörlere özgü bir eylem olduğu yönündeki genel kanaat, bilimsel açıdan neredeyse sadece devlet altı aktörlerin ya da haydut devletlerin, liberal demokrasileri hedef aldığına yönelik genel geçer yargılarla dolu olan terörizm araştırmalarını beslemiştir (Aksan ve Bailes, 2014: 12). Ancak devlet terörizmi, oluşturucu özellikleri itibariyle devlet dışı terörizmden farklı değildir. İkiisi arasındaki tek fark eylemi gerçekteştiren faildir (Blakeley ve Raphael, 2016: 343). Yani hem devletler hem de devlet dışı aktörler, siyasi hedeflere ulaşmak ve bir izleyici kitlesine gözdağı vermek için kaçırma, yargısız infaz, bombalama, işkence vb. yöntemleri kullanmaktadır. Dolayısıyla devlet ve devlet dışı aktörler, şiddeti araçsal olarak benzer şekilde kullanmaktadır (Jackson 2011: 126).

2) Kanunda yer alan “Başkan’ın, 11 Eylül’de meydana gelen terör saldırılarını planladığını, yetkilendirdiğini, işlediğini veya yardım ettiğini tespit ettiği veya bu tür örgütlere ev sahipliği yaptığına karar verdiği milletlere, örgütlere veya kişilere karşı ABD’ye karşı herhangi bir uluslararası terör eylemini önlemek için gerekli ve uygun tüm gücü kullanmaya yetkilidir” şeklindeki ifade aslında herhangi bir terör örgütünü, bu örgüte bağlı kişileri veya bu örgüte destek veren devletleri açık bir biçimde tanımlamamaktadır.

3) Pakistan’da 2011 yılında terörist eylem kalıplarına uygun olduğundan şüphelenilen bir toplantının -aslında yerel aşiretler arasında geleneksel bir karar alma toplantısı olan jirga meclisidir- drone füzeleriyle vurulmasına yol açmıştır.

Kaynakça

- Afxentiou A (2018). A History of Drones: Moral(e) Bombing and State Terrorism, *Critical Studies on Terrorism*, 11(2):301-320.
- Agamben G (2020). *İstisna Hali*. Çev. K Atalay, K. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Agius C (2017). Ordering Without Bordering: Drones, The Unbordering Of Late Modern Warfare And Ontological Insecurity, *Postcolonial Studies*, 0(3): 370-386.
- Ahmed A (2013). *The Thistle and Drone: How America's War on Terror Became a Global War on Tribal Islam*. Washington: Brookings Institution Press.
- Akad M T (1992). *Stratejik, Taktik, Teknolojik ve Jeopolitik Yönleriyle 20.yy Savaşları*, İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Akhter M (2019). The Proliferation of Peripheries: Militarized Drones and the Reconfiguration of Global Space, *Progress in Human Geography*, 43(1), 64-80.
- Aksan C ve Bailes J (2014). Giriş, İçinde, Aksan C. ve Bailes J (Haz.), *Güçlünün Silahı: Amerikan Devlet Terörü Üzerine Söyleşiler*, Çev. S Arslanpay, İstanbul: Metis, 11-44.
- Allinson J (2015). The Necropolitics of Drone, *International Political Sociology*. 9(2), 113-127.
- Amnesty International Annual Report (1993).
- Andersson R (2019). *No Go World: How Fear is Redrawing Our Maps and Infecting Our Politics*, California: University Of California Press.
- Arkin R (2008). Governing Lethal Behavior: Embedding Ethics in a Hybrid Deliberative/ Reactive Robot Architecture, HRI 2008 - Proceedings of the 3rd ACM/IEEE International Conference on Human-Robot Interaction: Living with Robots, 2008, s. 4 <https://www.cc.gatech.edu/ai/robot-lab/online-publications/formalizationv35.pdf> Son Erişim Tarihi: 18.10.2023
- Arkin R (2010). The Case for Ethical Autonomy in Unmanned Systems. *Journal of Military Ethics* 9(4): 332–341.
- Aslam W (2011). A Critical Evaluation of American Drone Strikes in Pakistan: Legality, Legitimacy and Prudence, *Critical Studies on Terrorism*, 4(3): 313-329.
- Atiles-Osoria J (2016). Colonial State Terror in Puerto Rico: A Research Agenda, *State Crime Journal*, 5(2): 220-241.
- Bachmann S D (2013), Targeted Killings: Contemporary Challenges, Risks and Opportunities. *Journal of Conflict & Security Law*, 18(2): 259–288.
- Baggiarini B (2015) Drone Warfare and the Limits of Sacrifice. *Journal of International Political Theory*. 11(1):128-144.
- Barrinha A ve da Mota S (2016). Drones and the Uninsurable Security Subjects, *Third World Quarterly*, 38(2): 253-269.

Biddle T D (2002). *Rhetoric and Reality in Air Warfare: The Evolution Of British And American Ideas About Strategic Bombing 1914-1945*, Oxfordshire: Princeton University Press.

Blakeley R (2007). Bringing the State Back into Terrorism Studies, *European Political Science*, 6(3): 228-235.

Blakeley R (2009). *State Terrorism and Neoliberalism*. New York: Routledge.

Blakeley R (2010). State Terrorism in the Social Sciences: Theories, Methods and Concepts, içinde. Jackson R, Murphy E ve Poyntings S (der), *Contemporary State Terrorism: Theory and Practice*, Abingdon: Routledge, 12- 27.

Blakeley R (2018). Drones, State Terrorism and International Law, *Critical Studies on Terrorism*, 11(2):321-341.

Blakeley R ve Raphael S (2016). Understanding Western State Terrorism, içinde Jackson R (ed), *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies*, Abingdon: Routledge, 339-353.

Boyle MJ (2015), The Legal and Ethical Implications of Drone Warfare, *The International Journal of Human Rights*, 19(2): 105-126.

Boyle Michael J (2020) *The Drone Age: How Drone Technology Will Change War and Peace*, New York: Oxford University Press.

British Air Power Doctrine AP3000 (1999). 3rd Edition, London: Ministry of Defence, <http://www.raf.mod.uk/downloads/ap3000.html>. Son Erişim Tarihi: 20.01.2022

Buckley J (1998). *Air Power in the Age of Total War*, Indiana: Indiana University Press.

Cachelin S (2021). The U.S. Drone Programme, Imperial Air Power and Pakistan's Federally Administered Tribal Areas, *Critical Studies on Terrorism*, 15(2): 441-462.

Calhoun L (2016). Targeted Killing and Drone Warfare, içinde. Jackson, R (ed), *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies*, Abingdon: Routledge.

Calhoun L (2018). Totalitarian Tendencies in Drone Strikes by States, *Critical Studies on Terrorism*, 11(2): 357-375.

Cavallaro J, Sonneberg S ve Knuckey S (2012). *Living Under Drones: Death, Injury and Trauma to Civilians from US Practices in Pakistan*, Stanford: International Human Rights and Conflict Resolution Clinic, Stanford Law School.

Center for Civilians in Conflict (2012). *The Civilian Impact of Drones: Unexamined Costs, Unanswered Questions*, Columbia Law School Human Rights Clinic, USA.

Chamayou G (2015). *Drone Theory*. London: Penguin Books.

Coll S (2012), Kill or Capture, *New Yorker*, August 2.

Corum James S (2000) The Myth of Air Control: Reassessing the History, *Aerospace Power Journal*, Winter, 65, 61-77.

Çona Ö (2022). Terörizm Araştırmalarında Devlet Merkezliliğin Bir Sonucu Olarak Devlet Terörizmine Yönelik Sessizlikler, *Alternatif Politika*, 14(1): 106-141.

Der Derian J (2009). *Virtuous War: Mapping the Military-Industrial-Media-Entertainment Network*. New York: Routledge.

Emery, J R ve Brunstetter D R (2015), Drones as Aerial Occupation. *Peace Review: A Journal of Social Justice* 27(4): 424–431.

Espinoza M (2018). State Terrorism: Orientalism and the Drone Programme, *Critical Studies on Terrorism*, 11(2): 376-393.

Espinoza M ve Afxentiou A (2018). Editors' Introduction: Drones and State Terrorism. *Critical Studies on Terrorism*, 11(2): 295-300.

Grayson K (2016). *Cultural Politics of Targeted Killing: On Drones, Counter-Insurgency and Violence*. London: Routledge.

Gregory D (2004). *The Colonial Present: Afghanistan. Palestine. Iraq*, London: Blackwell.

Gregory D (2011). From a View to a Kill: Drones and Late Modern War. *Theory, Culture & Society*. 28(7-8):188-215.

Gregory D (2014). Lines of Descent, İçinde. Adey P, Whitehead M ve Williams A (ed), *From Above: War, Violence and Verticality*, Oxford: Oxford University Press.

Grondin D (2012). The Study of Drones as Objects of Security: Targeted Killing as Military Strategy, İçinde, Salter, M ve Mutlu C E (ed), *Research Methods in Critical Security Studies: An Introduction*, Abingdon: Routledge, 191-194.

Grosscup B (2006). *Strategic Terror: The Politics and Ethics of Aerial Bombardment*, London and New York: Zed Books.

Frantz F (2017). *Yeryüzünün Lanetlileri*. Çev. Ş Süer, İstanbul: Versus.

Foucault M (2003). *Toplumu Savunmak Gerekir: College de France'ta Verilen Dersler (1975-1976)*, Çev. Ş Aktaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hippler T (2013). *Bombing the People: Giulio Douhet and the Foundations of Air Power Strategy 1884-1939*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hippler T (2017). *Governing From the Skies: A Global History of Aerial Bombing*, London and New York: Verso.

Jackson R (2008). The Ghosts of State Terror: Knowledge, Politics and Terrorism Studies, *Critical Studies on Terrorism*, 1(3): 377-392.

Jackson R (2009). Knowledge, Power and Politics in the Study of Political Terrorism. İçinde. Jackson R, Breen-Smyth, M ve Gunning, J (Der), *Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda*, Abingdon: Routledge, 66-84.

Jackson R (2011). In Defence of 'Terrorism': Finding a Way Through a Forest of Misconceptions, *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 3(2): 116-130.

Jackson R, Murphy E ve Poynting S (2010). Introduction: Terrorism, the State and the Study of Political Terror, İçinde. Jackson R, Murphy E ve Poynting S (der), *Contemporary State Terrorism: Theory and Practice* Abingdon: Routledge, 1-11.

- Jones CA (2016). Lawfare and the Juridification of Late Modern War. *Progress in Human Geography*, 40(2), 221–239.
- Kasapoğlu C ve Kırdemir B (2018). The Rising Drone Power: Turkey on the Eve of its Military Breakthrough, *Centre for Economics and Foreign Policy Studies*, 3-32, New-York.
- Killingray D (1984). A Swift Agent of Government: Air Power in British Colonial Africa, 1916–1939, *The Journal of African History*, 25(4): 429-444.
- Kaplan C ve Miller A (2019). Drones as “Atmospheric Policing”: From US Border Enforcement to the LAPD, *Public Culture*, 31(3): 419-445.
- Koncagül İ (2021). Terörizmin Unutulan Yüzü: Devlet Terörizmi, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 39: 323-353.
- Kordela K (2016). Monsters of Biopower: Terror(ism) and Horror in the Era of Affect, *Philosophy Today*, 60(1), 193-205.
- Kurç Ç (2022) Yerli, Milli ve Dokunulmaz: Türkiye’de Savunma Sanayinin Güvenikleştirilmesi. İçinde Esen B ve Baysal B (ed), *Eleştirel Güvenlik ve Türkiye: Uluslararası İlişkilerde Alternatif Yaklaşım*, İstanbul: İletişim Yayınları. 363-400.
- Levich J (2012). Collectivized Torture: Drone Warfare and the Dark Side of Counterinsurgency. *Monthly Review*, October 18. <https://mronline.org/2012/10/18/levich181012-html/>
- Lindqvist S (2009). *Bombalamanın Tarihi*, Çev. S. Çelik, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi,
- Mayer J (2009). The Predator War, *New Yorker*, 26 October.
- Mayer M (2015). The New Killer Drones: Understanding the Strategic Implications of Next-Generation Unmanned Combat Aerial Vehicles. *International Affairs*, 91(4), 765–780.
- MacMillan M (2023). *Savaş: Çatışmalar Bizi Nasıl Biçimlendirdi?* Çev. B Dişbudak, İstanbul: Alfa.
- Mumford A (2009). Unnecessary or Unsung? The Utilisation of Airpower in Britain’s Colonial Counterinsurgencies, *Small Wars & Insurgencies*, 20:(3-4), 636-655.
- Munro C (2015). The Entangled Sovereignties of Air Police: Mapping the Boundary of the International and the Imperial, *Global Jurist*, 15(2):117-138
- Neocleous M (2013a). Air Power as Police power, *Environment and Planning D: Society and Space*, (31): 578-593.
- Neocleous M (2013b). The Dream of Pacification: Accumulation, Class War and the Hunt, *Socialist Studies*, 9(2): 7–31.
- Neocleous M (2014). *Savaş Erki, Polis Erki*, Çev. B S Aydaş, İstanbul: Notabene Yayıncılık.
- Ommisi D (1990). *Air Power and Colonial Control: The Royal Air Force 1919-1939*, Manchester: Manchester University Press.

- Panetta L (2009). AFAK Drone Strikes Are Only Game in Town, *New Perspectives Quarterly*, Summer, 33-39.
- Paust J (2010). Self-Defense Targetings of Non-State Actors and Permissibility of U.S. Use of Drones in Pakistan. *J. Transnational Law & Policy*, 19(2):237-280.
- Paust J (2011). Permissible Self-Defense Targeting and the Death of Bin Laden, *Denver Journal of International Law & Policy*, 39(4):569-583.
- Public Law 107-40 (2001), 107th Congress Authorization for Use of Military Force, congress.gov/107/plaws/publ40/PLAW-107publ40.pdf, Son Erişim Tarihi, 05.04.2022.
- Pugliese J (2013). *State Violence and the Execution of Law Torture, Black Sites, Drones*, Abingdon: Routledge.
- Ross A K ve Serle J (2014). Most US Drone Strikes in Pakistan Attack Houses. *The Bureau of Investigative Journalism*, May 23.
- Said E (1999). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, Çev. B Yıldırım, İstanbul: Metis Kitap.
- Sandvik K B (2015). African Drone Stories, *Behemoth*, 8(2):73-96.
- Satia P (2006). The Defense of Inhumanity: Air Control and the British Idea of Arabia. *The American Historical Review*, 111(1): 16-51.
- Satia P (2009). From Colonial Air Attacks to Drones in Pakistan, *New Perspective Quarterly*, 26(3): 34-37.
- Satia P (2014). Drones: A History from the British Middle East. *Humanity* 5 (1): 1-31.
- Schippers B (2021). Drone Justice: Kill, Surveil, Govern, İçinde. Arrigo B ve Sellers B (ed), *The Pre-Crime Society. Crime, Culture and Control in the Ultramodern Age*, Bristol: Bristol University Press, 433-454.
- Schwarz E (2016). Prescription Drones: On the Techno-Biopolitical Regimes of Contemporary 'Ethical Killing.' *Security Dialogue*, 47(1), 59-75.
- Schwarz E (2018). Flesh and Steel: Antithetical Figures in the War on Terrorism, *Critical Studies on Terrorism*, 11(2): 394-413.
- Shah S ve Beaumont P (2011). US Drone Strikes in Pakistan Claiming Many Civilian Victims, Says Campaigner. *The Guardian*, 17 July.
- Shane S (2012). Secret 'Kill List' Proves a Test of Obama's Principles and Will, *The New York Times*,
- Shaw I G R (2013). Predator Empire: The Geopolitics of US Drone Warfare. *Geopolitics*. 18(3),536-559.
- Shaw I G R (2016a), *Predator Empire: Drone Warfare and Full Spectrum Dominance*, Minneapolis ve London: University of Minnesota Press.
- Shaw I G R (2016b), The Urbanization of Drone Warfare: Policing Surplus Populations in the Dronepolis, *Geographica Helvetica* 71(1): 32-56.

Shaw I G R ve Akhter M (2012). The Unbearable Humanness of Drone Warfare in FATA, Pakistan, *Antipode*, (44): 1490-1509.

Sluka J (2013). Drones in The Tribal Zone: Virtual War and Losing Hearts and Minds in the Af-Pak War, İçinde. Whitehead N L. ve Finnström S (ed), *Virtual War and Magical Death: Technologies and Imaginaries for Terror and Killing*, New York, Duke University Press.

Stahl R (2010). *Savaş Oyunları A.Ş.*, Çev. Y Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Stahl R (2013). What the Drone Saw: The Cultural Optics of the Unmanned War, *Australian Journal of International Affairs*, 67(5): 659-674.

Tahir M (2015). Bombing Pakistan: How Colonial Legacy Sustains American Drones, Watson Institute For International and Public Affairs, <https://watson.brown.edu/costsofwar/papers/2015/bombing-pakistan-how-colonial-legacy-sustains-american-drones> Son Erişim Tarihi: 11.05.2022.

Tanaka Y ve Young M B (ed) (2009). *Bombing Civilians: A Twentieth-Century History*, New York: New York Press.

The Bureau of Investigative Journalism (2016), CIA and US Military Drone Strikes in Pakistan, 2004 to Present <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1NAfjFonM-Tn7fziqiv33HIGt09wgLZDSCP-BQaux51w/edit#gid=694046452>. Son Erişim Tarihi 20.09.2022.

United States Department of Defense (2010), 331 Joint Publication 1-02: Dictionary of Military and Associated Terms." Federation of American Scientists.https://fas.org/irp/doddir/dod/jp1_02.pdf 252 Son Erişim Tarihi 20 Eylül 2022.

Van Creveld M Brower K S ve Canby S L (1994). *Air Power and Maneuver Warfare*, Alabama: Air University Press.

Wall T (2013). Unmanning the Police Manhunt: Vertical Security as Pacification, *Socialist Studies*, 9(2): 32–56.

Wall T ve Monahan T (2011). Surveillance and Violence From Afar: The Politics of Drones and Liminal Security-Scapes. *Theoretical Criminology*, 15(3), 913–923.

Wilcox L (2015). *Bodies of Violence: Theorizing Embodied Subjects in International Relations*. Oxford: Oxford University Press.

Williams B G (2010). The CIA's Covert Predator Drone War in Pakistan: The History of an Assassination Campaign. *Studies in Conflict and Terrorism* 33 (1): 871-892.

Yalçınkaya H (2008). *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Yetgin M A ve Baştuğ M (2021). Devlet Terörizmi Bağlamında Tarihsel Vakaların İç ve Dış Etkilerinin Analizi: BM Güvenlik Konseyi Üyeleri Örneği, *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (4): 955-980 .

Zulaika J (2012). Drones, witches and other flying objects: the force of fantasy in US counterterrorism, *Critical Studies on Terrorism*, 5(1): 51-68.